



1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru



№ 1
(19632)
2023 чылдың
январь 11
среда

Хүннүң үнери — 08:44
Ажары — 16:55
Хүн дурту — 8:10

Садар өртээ
хостуг

12+

121 уругнун күзелдерин күүсеткен



/ 4 харлыг Эртине Кол электромобильди белек кылдыр алган.

Чингис СААЯНЫҢ тырттырган чуруу.

“Ведомости” солуннун 320 чыл ою

Чаа чыл байырлалдары диңмиреп эрткен соонда, январь 13-те, Россия-ның парлалга хүнүндө журналистер чыгып, чаңчыл ёзугаар ол хүннү профессионал байырлалы кылдыр демдеглеп эрттирип турар...

\ 3-кү арында

Алаштын балыкчы оглу

Тывада ат-сураа билдингир журналист, чаңгыс чер чурттуум Артур Хертек-биле хөй чылдар дургузунда кады ажилдадым. Бажы бедик Бай-Тайганың кончуг чараш булуңу, төвү Тээли суурга төрүттүнген дуңмам чүве...

\ 7-ги арында

1088

хууда сайгарлыкчы 2022 чылда
күрүне деткимчезин алган.

20 тонна чүкк чеде берген

Тыва Чазактың болгаш регионнуң чурттакчы чонунуң Тывадан чоруткан дайынчыларга чыып белеткээни чүктүң хей кезиин шериг самолету-биле чаа чыл бетинде чедирген болза, арткан кезиин январь 7-де Рождество байырлалын уткуштур «Транснедра» КХН-ниң удуртукчузу Байбек Монгуштуң аңгылап бергени чүкк чүдүрер улуг машиназы-биле чедирген.

Дуржулгалыг чолаачылар Омак Луду биле Седип Мунзук чүгле чаңгыс талазынче безин 6 муң км узун орукка чеди хонуктуң дургузунда чүктүг автомашинаны мунуп чедирген.

«Тува 24» телеканалдың корреспондентизи Сайгын Бюрбюнуң медеглээни-биле алырга, Омак Луду 1984 чылдан тура чолаачылап чоруур. Чаңгыс чер чурттугларынга чоннуң чыып берген аъш-чемин, чылыг идик-хевин чедирер харысалганы дуржулгалыг чолаачы Омак Луду күзелди-биле хүлээнген турган. Дузаламчы чедер ужурлуг адрестеринге четкен. Шериглер боттарының ээлчээнде дузаламчы чыгган чаңгыс чер чурттугларынга өөрүп четтиргенин илереткен.

Тускай шериг операциясында киржип турар шериглерге материалдыг дузаламчыга республиканың бүгү чону идепкейлиг киришкен. ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар Айдың Чюдюк тус черлерниң чагыргаларын, ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызын болгаш регионнуң малчыннарын онзагайлап демдеглээш, ачы-дуза кадарынга үлүг-хуузу кириген улуг-биче чонга Тыва Чазактың болгаш ТР-ниң Баштыңының өмүнээзинден өөрүп четтиргенин илереткен. Дараа-зында шак мындыг дузаламчы белектерни Шагаа байырлалын уткуштур организастаар дугайында сагындырган.

/ Айдың ОНДАР белеткээн.

121 уругнуң күзелдерин күүсеткен

Чаа чыл бүдүүзүнде Бүгү-российжи «Күзелдер шивизи» акция-биле Тывага 121 уругнуң күзелдери бүткен. Өскүс болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан уруглар, кадыкшылы кызыгаарлыг кижилер, хей ажы-төлдүг болгаш эвээш орулгалыг өг-бүлелерниң ажы-төлү күзүн белектерин алып аас-кежиктиг болган. 2022 чылдан тура мобилизастаан хамаатыларның ажы-төлү база бо акцияда киржип эгелээн.

ТР-ниң Аныяктар херектериниң талазы-биле агентилелдин дың-надып турары-биле алырга, федералдыг болгаш регионалдыг күүсекчи эрге-чагырга органнарының ажылдакчылары соок-ирейлер, ол ышкаш республиканың Дээди Хуралының депутаттары 121 күзелдин 69-зун күүсеткен. Бо чылын ачы-буянныг акцияга РФ-тиң Айыыл чок чоруктуң федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелиниң ажылдакчылары база каттышкан.

«Күзелдер шивизи» акцияны Чаа чыл бүдүүзүнде, декабрь 28-те, Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг эгелээн. Ол 11 харлыг Субудай Санчайның шивиде аскан Москва чоруксаан күзелдин тыртып алган. Субудай чаа чылдың узун дыштанылгаларында авазы-биле Москва хоорайже чедер аас-кежиктиг болган.

Ол ышкаш Владислав Ховалыг 2 чаштың база илбичизи болган. Чаа чыл бүдүүзүнде Донецк Улус Республикасындан 3 харлыг Елизаветага бичии уруглар ноутбугун, 4 харлыг Эртине Колга электромобильди белекке сөңнээн.

Декабрь 30-де 8 харлыг Челээш Ооржактың планшеттиг болуксаан күзели бүткен. Ооң Соок-Ирейи ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызының



хүлээлгезин күүседип турар Айдың Чюдюк болган.

Тывада уругларның эрге-ажыын камгалаар бүрүн эргелиг төлээзи Сайзана Товуу ноутбук күзеп турган 15 харлыг Чойгана Сандыктың күзелин бүдүргөн.

Ам-даа 89 уругнуң күзелдерин февраль 20-ге чедир күүседир дээрзин агентилел дыңнаткан. Республиканың кожууннары база акцияга идепкейлиг киришкен, кожууннарда «күзелдер шивизинден» 54 күзелди күүсеткен.

2021 чылда Тывага ук акция-биле 211 кижиниң күзелдери бүткен, оларның 44-үн республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының ажылдакчылары, 167-зин кожууннарның соок-ирейлери күүсеткен.

Тывага «Күзелдер шивизи» акция 2020 чылдан эгелээн. Бо акцияның ачызында Чаа чылдың чараш байырлалында буян көргүзүксээр кижилер бүрүз бир-ле кижиниң күзелин

күүседир хуулгаазын илбичи бооп болур.

/ А. СОЯН белеткээн.
Чингис СААЯНЫҢ
тырттырган чуруу.

2021 чылда Тывага
ук акция-биле

211

кижиниң күзелдери
бүткен, оларның 44-үн
республиканың күүсекчи
эрге-чагырга органнарының
ажылдакчылары, 167-
зин кожууннарның соок-
ирейлери күүсеткен.

Тываның Баштыңы чоннуң бо-ла айтырар айтырыгларның хемчээлин эвээжедир дээш, республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының удуртукчуларынга база кожуун чагырга даргаларынагы шынарның өзек көргүзүглерин тургузарын дааскан. Ол көргүзүглер удуртукчуларның чурттакчы чоннуң чидиг айтырыгларынга тайылбыр ажылын экижидеринге, эрге-чагырганың ажык-чарлыын бедидеринге идигни бээр. Адрезинче хамаатылардан эвээш дыңнадыглар болгаш хомудалдар кирген ведомство болгаш чагырга удуртукчуларының ажылын эки деп санаар.

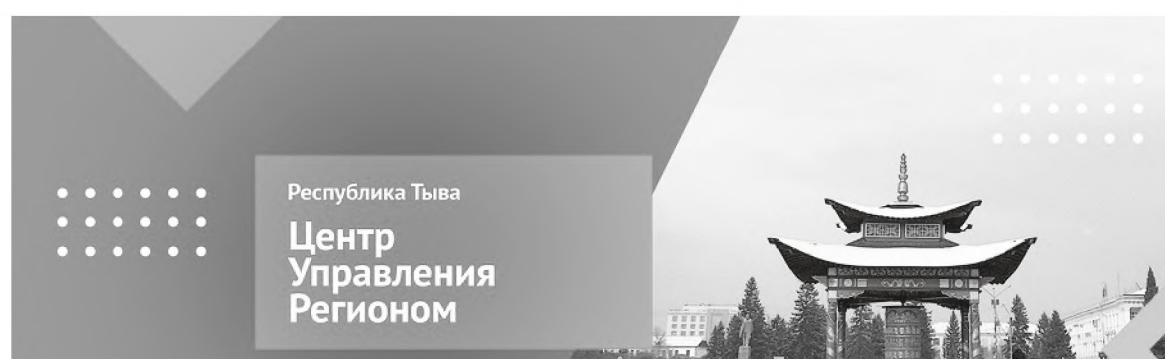
Чон-биле удур харылзаада «эки» болгаш «багай» ажылдыг удуртукчуларны илередир сорулга-биле, күүсекчи эрге-чагырга болгаш тус чер бот-башкарылга органнарының ажык дөстөрдөн кирген чоннуң чагаа-би-

Удуртукчуларның эң ажык-чарлыына рейтингини тургузар

жиктери-биле ажылдап турарына рейтингини тургузарын Регион башкарылганың төвүне онааган.

2022 чылда Тыва Республиканың Регион башкарылганың төвү күүсекчи база муниципалдыг эрге-чагырга органнары-биле кады хамаатылардан 61 муң ажыг бижик-дигеглерни алгаш ажылдаан. 2021 чылга деңнээрге, ооң саны 27 хуу эвээш (2021 чылда – 83 822 бижик-дигеглер). COVID талазы-биле байдалдың турумчааны, информастыг ажылдың экижээни кызырылданы болдурган деп специалистер тайылбырлаан.

Шупту кирген айтырыгларның кол нуруузу (64 хуу) социал адыр айтырыглары болур, ниити санының 40 хуу-



зу. Айтырыгларның 9,6 хуузу өөредилге адырына, 6 хуузу чуртталга-коммунал ажыл-агыйына, 4,5 хуузу кадык камгалалына, 3,2 хуузу чырык хандырылгасына хамааржыр.

Черлик ыттар, шимчевес өнчүге база чер участкарына өртек өйлээшкини, өскүстөрни бажың-биле хан-

дырары, шынарлыг эмчи дузаны көргүзери, эмчилерниң база башкыларның чедишпези – 2022 чылда эң-не чидиг айтырыглар болган.

Ямылар болгаш ведомстволарның, ол ышкаш муниципалдыг тургузугларның чагырга даргалары социал четкилер база мессенджер-

лер, бар-ла информастыг шөлчүгештерни ажыглап, айыттыганын угланышкын-нарга чон ортузунга тайылбыр болгаш чырыдышкын ажылын чорударынче улуг кичээнге углаар ужурлуг деп, ЦУР санаан.

/ Тываның Чазаның парлалга албаны.

РОССИЯНЫҢ ПАРЛАЛГА ХҮНҮНГЕ УТКУШТУР

Чаа чыл байырлалдары диңмиреп эрткен соонда, январь 13-те, Россияның парлалга хүнүндө журналистер чыгып, чаңчыл ёзугаар ол хүннү профессионал байырлалы кылдыр демдеглеп эрттирип турар. Бо чылын байырлалдың онзагай чүүлү чүл дээрге бир дугаар чырыкче парлаттынып үнген “Ведомости” солуннуң 320 чыл ою болуп турар.

Парлалга хүнүнүң төөгүзү база оон эгелээн. Ыраккы 1703 чылдың январь 13-те Петр I хаанның дужаалы ёзугаар “Ведомости” солуннуң чырыкче үнген хүнүн Россияның парлалга хүнү кылдыр чарлаан.

Баштайгы солуннуң төөгүзү солун. Эге дээрзинде солун чүгле Москвага болгаш Санкт-Петербург хоорайларга тарап турган. Ооң ады база доктаамал эвес: “Ведомости”, “Российские ведомости”, “Ведомости Московские” деп аттарлыг үнгүлөп турган.

ХААН БОДУ КИРЖИП ТУРГАН

Пётр I хаан эң баштайгы солуннуң үндүрүлгезинге дорт киржилгелиг турганын төөгү материалдарында бижээн. Ол – билдиглик политик болурундан аңгыда, солуннуң редактору, автору, шыңгыы критиги база турган. Ол үениң солуннарында эдилгелерде хаанның бодунуң холунуң үжүү ону дорт бадыткап турарын эртемденнер шагдалашинчилеп каапкан.

Хаанның Россияның ынчангы төөгүлүг болушкуннары солун үндүреринге чугула салдарны чедиргенин база демдеглезе чогуур. 1702 чылда орус шериглер Соңгу дайынга элээн аштырышкыннарга таваржып, 7 муң ажыг шериг чидиргелиг болу бергенде, Карл XII-ниң шерийн чылча шаап, тиилелге дээш тулчурунче чоннуң хей-аъдын көдүрүп, орус шеригниң маадырлыг тулчушкуннарын чарлаарына солун кончуг улуг рольдуг болган.

БАШТАЙГЫ СОЛУН КАНДЫГ ХЕВИРЛИГ ТУРГАН?

«Ведомости» солуннуң баштайгы үндүрүлгелери тодаргай ат-даа, хемчээл-даа, доктааттынган тираж-даа (кезек), каш катап кайы хүннерде үнери-даа, садар өртээ-даа билдинмес турган. Чамдыкта чонга халас-даа тарадып турган. Солуннуң арыннарын 2-ден 22 чедир парлап үндүрүп турганы төөгү материалдарындан көскү. Үжүктөрү бижи-риниң чуруму Пётр I хаан-ның хамааты бижикти өскерткени-биле чүгле 1710 чылда чаарттынган. Ол үениң солуну колдуунда албан аайы-биле медээлерни



“Ведомости” солуннуң 320 чыл ою

чырыдып турган. Ынчангы баштайгы журналистер кол жанр – реляция-биле (ол үениң дайынының болушкуннарын чырытканы) кызыгаарлаттыннарынга өйлөшкөн. Баштайгы солуннарга ажылдап турган журналистерге Б. Куракин, П. Толстой, А. Долгорукий болгаш Ф. Головин хамааржыр.

ПЁТР I ЧОК БОЛГАНДА, ООҢ СОЛУНУ БАЗА ҮНМЕС ДЕП БОДААН

Чоорту солуннуң тиражы 500-тен 4000 кезек чедир көвүдээн. Амгы үеге деңнээрге, көңгүс эвээш ышкаш сагындырза-даа, ол үени-биле алырга, хей кылдыр санадыр. Кажан Пётр I хаан чок болганда, “Ведомости” солуннуң үндүрүлгелери соксай бээр деп улустуң манаашкыны идегел чок болуп, ук солун ажылын соксаал чок уламчылаан. Чон ооң ажыын биле берген болгаш, солун чугула хереглелдиг болу берген. 1728 чылда солунну Эртемнер Академиязынче шилчиткен, ооң адын “Санкт-Петербургские ведомости” деп адай берген. Шак ындыг ат-биле 1914 чылга чедир үнүп турган. Ооң соонда хоорайның ады өскерилгенде, «Петроградские ведомости» деп солуннуң адын солаан.

Кажан 1917 чылдың октябрьда эрге-чагырга большевиктерниң холунга

киргенде, солун үнмөстөөн. Чүгле 1991 чылда катап тургустунгаш, Соңгу-барыын регионнуң неделя санында үнер эң-не кол солуну болу берген.

СОЛУННАР КӨВҮДЕП ЭГЕЛЭЭН

Чоорту XIX вектин эгезинде чер-черлерге бичии солуннар база парлаттынып, хуу солуннар безин тыптып эгелээн. 1860 чылдарның эгезинден тура солуннарның саны өзүп эгелээн: ниитилел-политиктиг солуннар 1860 чылда 15 турган болза, 1865 чылда – 28; 1870 чылда – 36; 1881 чылда мырыңай 83 четкен. 1866 чылда бир дугаар национал информастыг агентилел – Орус телеграф агентилели тургустунган. Ол агентилел солуннарның ажылын хандыраарына салдарлыг болган. 1870 чылдың январь 1-ден тура Россияга орус болгаш даштыкы солун чагыдылганын почта салбырларына чорудуп эгелээнде, 1914 чылга чедир парлалгага 3 муң ажыг солун-сеткүүлдер үнүп турган.

Революция соонда, 1917 чылда, Россияның парлалга хүнүн май 5-че чылдырган. Ындыг өскерлишкын кылырына чылдаган болган чүүл, ол үеде эң-не кол солун кылдыр санадыр “Правда” деп совет солуннуң үнүп эгелээн хүнү болган. Ынчан байырлалдың адын Совет парлалганың хүнү кылдыр

эде адаан. Чүгле 1991 чылда РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Доктаалы-биле январь 13-тү Россияның парлалга хүнү кылдыр катап эгиткен.

База бир немеп каар чүүл болза, репортаж жанрына бир дугаар бижип эгелээн журналист Яков Синявич болуп турар. Ол 1719 чылдан тура “Ведомости” солунга

Хаанның империяның үезинде болушкуннарны “кургаг” сан-чурагай ажыглаарының орнунга, ажыы-биле репортаж жанрына бижип турган. Журналистикада репортаж жанрының эң баштайгы эгелекчизи ол дээрзин база билзе чогуур.

/ Карина МОНГУШ.

Чуруктарны болгаш медээни интернеттен алган.

СОЛУН БАРЫМДААЛАР:

- 2023 чылдың январь 19-та «Тываның аныяктары» солун 90 харлаар.
- 1921 чылда “Известия” солунга “Солуннарны камнаңар. Олар эвээш. Номчааш, өскеге дамчыдып бер” деп бижимелди доктаамал парлап турган.
- 1991 чылда «Комсомольская правда» солун “Гиннесстиң рекордтар номунче” делегейде эң-не хөй тиражтыг 21 сая 900 муң экземплярлыг солун кылдыр кирген.
- Эң-не бичии серенги хааржаа хире хемчээлдиг солун Бразилияга парлаттынган. Ол солун 16 арынның боорда, чуруктарлыг реклама безин аңаа парлаттынган.

Республикага мелиорацияны улам сайзырадыры болгаш суггарылга системаларын катап тургузары көдээ ажил-агий адырынга 2023 чылда кол сорулга деп Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг Тыва Республиканың Дээди Хуралынга Айыткалынга онзалап демдеглээн.

Совет экономиктиг система сандарап дүшке-ни-биле холбаштыр Россияның девискээрлеринде база Тывада суггарылга системалары кагдынып, эрге-байдал статусун 1990–2000 чылдарда чидиргеннер.

Россия Федерациязының экономиказы чоорту секпереп, чер ажил-агийының суггарылга системаларын септээринге элээн таарымчалыг байдал тургустунган. Суггарылга системаларын септээриниң федералдыг программалары база ажилдап кылдынгылаан. Республикада суггарылга системаларын септээринге херек акша-хөреңгини федералдыг бюджеттен үндүрүп алырының бир аргазы – “Агро-үлетпүр комплекзиниң продукциязының экспорту” федералдыг национал төлевилелге киржири. Ооң негелделериниң бирээзи – суггарылга объектилериниң эрге-байдалының докумен-тилериниң бар болуру. Ынчангаш суггарылга системаларының докумен-тилерин катап тургузар ажилды Тываның Көдээ ажил-агий яамызы 2020 чылда эгелээн.

2023 чылда федералдыг акша-хөреңгини республикада суггарылга системаларының септелгезинге хаара тудар дээш, оларның эрге-байдал докумен-тилерин 2022 чылдың март 25-ке чедир бүрүнү-биле ажилдап кылып даалганы Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг Көдээ ажил-агий яамызынга болгаш муниципалитеттерниң удуртулгаларынга берген.

Тываның тараа шөлдериниң барык чартык кезии хирези эрткен чайын каңдаашкынга таварышканы

Суггарылга системаларын чаартыры



агаар-бойдустуң чаъс-чайыынга идегээр деп чүвениң кедизи чок дээрзин көргүскен. Ынчангаш республикада бар суггарылга четкилериниң септелгезинче шыңгыы кичээнгейни салырын, бо ажилды 2022 чылдың күстен улам дүргедедирин Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг Көдээ ажил-агий яамызындан болгаш кожуун, суму эрге-чагыргаларындан негээн.

АЖЫЛ-АГИЙЖЫ ЭГЕЛЭЭШКИННЕР

Тараажы фермерлер, хууда ажил-агийлыг кижилер демнежип, боттарының акша-хөреңгизи болгаш күжү-биле суггарылга четкилерин болгаш арат бугаларны септеп, ажыглап турарының чижектери бар. Бии-Хем кожуунда тараажы Андрей Бородин бодунуң амы-хууда ажил-херээн Туран суггарылга четкизин септээринден эгелээн. Могай суггарылга четкизин чаартып септээринге бодунуң акша-төгериин тус черниң тараажызы Аяс Тюлюш кириштирген.

Үстүнде ат-сывы үнген арат тараажылар ышкаш ажил-агийжы кижилерниң

бары, республиканың суггарылга системаларының докумен-тилерин катап четчелээни оларның септелгезин чорудар, юри-диктиг эрге-байдалдыг ажил-агийжы кижилерниң ажыглалынга болгаш ажаалда-тежээлдезинге дамчыдып бээр органы тургускан деп болур.

АРАТТАРЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕДЕРИ

“Агро-үлетпүр комплекзиниң продукциязының экспорту” федералдыг национал төлевилелге 2023 чылда кириштирери-биле Россия Федерациязының Көдээ ажил-агий яамызының тускай комиссиязы Тыва Республиканың ийи арат тараажыларының суггарылга системаларын чаартып септээр талазы-биле төлевилелдерин шилип алган. Олар дээрже Бии-Хем кожуунуң Тарлаг сумузунда “Малиновка”, Чаа-Хөл кожуунуң Чаа-Хөл сумуда “Терезин” суггарылга системаларын чаарты септээр талазы-биле Ай-дың Соскал биле Орлан Балчийниң төлевилелдери.

Республиканың көдээ ажил-агий сайыды Сергей

Ондарның массалыг информация чепсектеринге дыңнатканы-биле алырга, суггарылга системаларын чаарты септээринге херек акшаның чартыын азы 50 хуузу федералдыг бюджеттен тускайлап бээр, арткан 50 хуузу төлевилелди саналдап кириген тараажылар боттарының акша-хөреңгизи-биле дуглаар ужурлуг. “Малиновка” суггарылга системазынга 8,3 миллион, “Терезин”-ге база 8,3 миллион, ниитизи-биле 16,7 миллион рубль акшаны федералдыг яамы үндүрүп бээр, а төлевилелди боттандыра тараажы бүрүзү база 8,3 миллион рубльди септелге ажилдарынга үндүрери көрдүнген. Оларга дузалаары-биле Тываның бюджетинден арат бүрүзүнге 6,7 миллион рубль акшаны үндүрүп бээр. Ынчангаш Айдың Соскал биле Орлан Балчий төлевилелдерни боттандыраарыга херек чарыгдалдарның чүгле 10 хуузу дуглаар. Бо тараажы араттар хүлээнип алганы ажил-херекти күүседип шыдаптар болза, Бии-Хем болгаш Чаа-Хөл кожууннарда 714 га чер суггаттыг апаар. Төлевилелди боттандырган араттарга суггарылга системазын болгаш суггаттыг черлерни дамчыдып бээри чугаажок. Чүге дээрже суггарылга системазы-даа, чер-даа туда ээлиг боорга, оларның ажыглалы-даа, ажаалда-тежээлдези-даа эки апаар дээрзин арга-дуржулга көргүскен.

10 ХУУ – ХУУДА ҮЛҮГ

Айдың Соскал биле Орлан Балчий оларның боттандыра төлевилелдери бо кожууннарда суггарылга системаларының тодаргай участогунга хамааржыр. Чүге дээрже Бии-Хем биле Чаа-Хөл кожууннарда суггарылга системаларының ниити четкизи

улуг, материал-техниктиг байдалы-даа черле чүгээр.

Бии-Хем кожуунуң девискээринде дөрт суггарылга четкизи бар: Туран, Өөк, Малиновка болгаш Могай. “Агро-үлетпүр комплекзиниң продукциязының экспорту” национал төлевилелдиң акшаландырышы-биле Бии-Хем суггарылга четкизин 2020 чылда септеп дооскан. Могай суггарылга четкизин 2021 чылдың чайын “Агро-үлетпүр комплекзиниң продукциязының экспорту” национал төлевилелдиң акшаландырышы-биле катап септээн. Ооң гидро-техниктиг дериг-херекселин шуптузун чаарткан, буга унунда даш, дой-довуракты аштаан.

“Найырал” совхоз сандарап дүжерже-даа, Терезин суггарылга системазы шуут-ла кагдынмаан. Ажил-агийжы кижилер демнежип алгаш, сугну шөлдерге аксып үндүрүп, суггарылганы чорудуп, сугени мал чеминге ажаап, тарааны үрезин чедер шаа-биле тарып өстүрүп келгеннер. Терезин системазы-биле ховуларда тараа болгаш сугени шөлдеринче аксып үндүрген суг 2022 чылдың кандаашкыныг чайында шору дүжүттүң магадылалы болган.

Ажил-херээ элээн шуудаан араттар Айдың Соскал биле Орлан Балчий сугларның Бии-Хемниң Тарлагда “Малиновка”, Чаа-Хөл кожуунуң Чаа-Хөл сумуда “Терезин” суггарылга системаларын чаартырынга киржилгезин, төлевилелдерни боттандыраарыга үндүрер чарыгдалдарның 10-даа хуузу олар боттарының акша-хөреңгизи-биле дуглаарын күрүнө биле хууда ажил-агийжы чоруктуң кады ажилдажылгазының чижээ деп үнелеп болур-дур.

/ Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

Күрүнө деткимчези

Эрткен чылдың түңнелдери-биле алырга, ниитизи-биле 146 млн 112 муң рубль түңнүг күрүнө деткимчезин 1088 хууда сайгарлыкчылар алган. Тыва Республиканың Көдээ ажил-агий болгаш аъш-чем яамызы мал ажил-агийының аңгы-аңгы адырларында күрүнө деткимчезиниң 11 хевирин боттандырган:

Соңгу чүкке иви ажил-агийын хөгжүдеринче угланган деткимчени Тожу кожуунуң “Шулун” көдээ ажил-агий кооперативи алган. Уксаалыг малды өстүреринче угланган деткимчени 34 мал

ажыл-агийлыглар алган. Чылгы малдың баш санын көвүдедиринче угланган деткимчени 227 чылгычыга берген. Теве ажил-агийын хөгжүдери деткимчени 2 малчын алган. Сарлыктың баш санын өстүреринче угланган деткимчени 47 сарлыкчыга берген. Шээр малдың баш санын көвүдедир дээш 498 малчын күрүнө деткимчезин алган.

Көдээ ажил-агий барааннарының бүдүрүкчүлеринге камгаладылга шаңналын төлөөн чарыгдалдарының чартыын катап тургузар деткимчени 9 сайгарлыкчыга берген.

Хой дүгүн болбаазырадырынга

131 хууда бүдүрүкчү деткимчени алган. Шээр малдың эъдин болбаазырадырынче угланган деткимчени 57 сайгарлыкчыга берген.

“Кыштаг” губернатор төлевилелиниң киржикчилериниң малчын турлагларын сугат болгаш электри энергиязы-биле хандыра деткимче ажилдарын кылып чоруткан түңнелинде, 50 малчын кыштаглар чырык-биле, 18-и суг-биле хандырттыган. Кошкарлар болгаш хуналар азыраарынче угланган деткимчени 16 ажил-агийга берген.

Республиканың көдээ ажил-агий адырын хөгжүдери-биле деткимче чорудуп турары өөрүнчүг.

/ Бистиң корр.

Докумен-тилерни хүлээп эгелээн

ТР-ниң Көдээ ажил-агий яамызы 2023 чылда күрүнө деткимчези алыр күзелдиг малчыннарның докумен-тилерин 2023 чылдың январь 10-дан эгелээш, ол-ла чылдың февраль 28-ке чедир хүлээп эгелей берген.

Тус черлерниң кожуун чарыгдалдарының көдээ ажил-агий эргелелинге баргаш, докумен-тилерни дужаар. Ивини, сыынны, сарлыкты, тевени, хой, өшкүнү болгаш чылгы малды өстүрүп, көвүдедиринге үндүрген чарыгдалдарны дуглаары-биле субсидияны бээр.

Субсидия алырда, кандыг докумен-тилер херегин дараазында ТР-ниң Көдээ ажил-агий яамызының сайтызындан көрүп болур. <https://mcx.rtyva.ru/events/22618/>

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ БАШТЫҢЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Одалга-энергетика комплекзин сайзырадырынга улуг үлүг-хуузуз кииргени дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Александр Дмитриевич Борисенкону – «Россеть Сибирь Тываэнерго» акционерлиг ниитилелдин авто-транспорт участогунуң 6 дугаар разрядтыг автомобиль чолаачызын шаңнаар.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы, кадык камгалалының хөгжүлдезинге үлүг-хуузуз кииргени дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Салбакай Дуун-ооловна Иргитти – «Республиканың № 1 эмнелгези» Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүне бюджеттиг албан чериниң № 1 хирургия салбырының аарыг улус ажаар талазы-биле биче эмчи сестразын,

Инна Май-ооловна Лопсанны – «Тыва Республиканың Перинаталдыг төвү» Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүне бюджеттиг албан чериниң № 1 акушер салбырының акушер-гинеколог эмчизин,

Чодураа Очур-ооловна Монгуш – Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүне бюджеттиг албан чериниң эм-таң хандыраар улуг провизорун,

Саида Кожуун-ооловна Ооржакты – «Тыва Республиканың Кадык камгалал яамызының төпчүткен бухгалтериязы» күрүнениң казна албан чериниң директорунуң оралакчызы – кол бухгалтерин, Александр Александрович Соломатовту – «Стоматология поликлиниказы» Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүне бюджеттиг албан чериниң стоматолог-терапевт эмчизин шаңнаар.

Тыва Республикага нотариус ажил-херээн сайзырадырынга улуг үлүг-хуузуз кииргени болгаш хоойлудүрүмнүг чорукту быжыглаар, хамаатыларның эрге-ажыктарын болгаш сонургалдарын камгалаар талазы-биле идепкейлиг хей-ниитижи ажил-чорудулгазы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Марианна Ойдан-ооловна Иргитти – Тыва Республиканың Кызыл хоорайының нотариалдыг округунда хуу практиканы чорудуп турар нотариусту шаңнаар.

Ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Шораана Андреевна Кууларны – Тыва Республиканың Юстиция яамызының кадрлар болгаш эрге-хоойлу хандыраар килдистиң сүмелекчизин,

Раиса Дандар-ооловна Ооржакты – Тыва Республиканың Юстиция яамызының Кызыл хоорайда болгаш Кызыл кожуунда хамааты байдалдар актыларының бижидилге органының даргазын шаңнаар.

Өөредилге адырында ак сеткилдиг күш-ажылы болгаш профессионал ажил-чорудулгазының бедик үрө-түңнелдери дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Валентина Дулушевна Данчай-оолду – өөредилгениң хоочунун,

Людмила Борисовна Данжалованы – «Тыва Республиканың Улуг-Хем кожууну» муниципалдыг районнуң Шагаан-Арыг хоорайының дугаары 1 чамдык эртем-нерни ханылады өөредир ниити өөредилгелиг ортумак школазы муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң директорунуң өөредилге-кижизидилге ажылының талазы-биле оралакчызын,

Наталья Викторовна Тальды – Тыва Республиканың Кызыл хоорайының дугаары 40 холушкак хевирниң «Уруглар сады» школа назыны четпээн уругларның муниципалдыг автономнуг өөредилге албан чериниң логопед башкызын,

Нина Шараевна Шавыны – «Тыва Республиканың Кызыл хоорайының дугаары 9 гимназиязы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстарның орус дыл башкызын шаңнаар.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы, бедик профессионализм, информастыг технологияларны сайзырадырынга киирген үлүг-хуузу, аныяк кадрларны белеткээр ажылының бедик чедишкиннерлиг болганы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Сергей Викторович Борходоевти – «ИнКомСвязь» кызыгаарлаттыг харысгалгыг ниитилелдин кол специализин шаңнаар.

«Чурттаар оран-сава болгаш хоорай хүрээлели» национал төлөвилелдин кызыгаары-биле күрүне керээлерин ак сеткилдиг болгаш шалыпкын күүсеткени дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Валерий Даваа-Серенович Кендиванны – «Угулза» кызыгаарлаттыг харысгалгалыг ниитилелдин директорун шаңнаар.

Көдээ ажил-агый адырында хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Марина Койбааевна Ондарны – «Кызылдың хлебокомбинады» акционерлиг ниитилелдин садыг цегиниң бригадирин шаңнаар.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле

Юрий Даржапович Давааны – иштики херектерниң хоочунун,

Чечек Сагдыевна Опейни – «Тыва Республиканың Бай-Тайга кожууну» муниципалдыг район чагыргазының ажилдаар чериниң аштакчызын,

Марьяна Николаевна Тюлюшту – «Тыва Республиканың Би-Хем кожууну» муниципалдыг район чагыргазының ажилдаар чериниң аштакчызын шаңнаар.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Орлан Момбужаевич Ондарны – Тыва Республиканың Каа-Хем кожуунунуң Ус-Бүрен сумузунуң Төлээлекчилер хуралының баштыңын,

Елена Чечек-ооловна Кууларны – «Тыва Республиканың Өвүр кожууну» муниципалдыг район чагыргазының күш-ажыл болгаш социал хөгжүлдө эргелекчизиниң сүмелекчизин,

Олег Седип-оолович Кууларны – Тыва Республиканың Таңды кожуунунуң Межегей суурунун «Солнышко» школа назыны четпээн уругларның муниципал бюджеттиг өөредилге албан чериниң таңныылын шаңнаар.

Бедик профессионализм болгаш төлөптүг ажил-албаны дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Шолбан Александрович Байкараны – «Россияның ОБЯ-ның Сибирьниң регионалдыг дилээшкин-камгалал отряды» Федералдыг күрүнениң казна албан чериниң салбыры – Россияның ОБЯ-ның тыва дилээшкин-камгалал отрядының 2-ги класстың камгалакчызын,

Байыр-Белек Михайлович Дамбаны – Россияның ОБЯ-ның Тыва Республикада Кол эргелелиниң материал-техниктиг хандырылга эргелелиниң күрүнениң өртке удур албанының автотранспорт хандыраар талазы-биле федералдыг өртке удур албанының салбырының чолаачызын, Геннадий Бьяндынович Иргитти – Россияның ОБЯ-ның Тыва Республикада Кол эргелелиниң Чеди-Хөл кожуунунуң камгалалының талазы-биле 19 өрт-камгалал кезээниң караул даргазын,

Михаил Дадар-оолович Сааяны – Россияның ОБЯ-ның Тыва Республикада Кол эргелелиниң Таңды кожуунунуң камгалалының талазы-биле 13 өрт-камгалал кезээниң караул даргазын,

Толгар-оол Бильчьевич Салчакты – Россияның ОБЯ-ның Тыва Республикада Кол эргелелиниң биче хемчээлдиг хемелер талазы-биле күрүне инспекциязының Таңдының инспектор участогунуң төвүнүң күрүне инспекторун,

Саян Вячеславович Ховалыгны – «Россияның ОБЯ-ның Сибирьниң регионалдыг дилээшкин-камгалал отряды» Федералдыг күрүнениң казна албан чериниң салбыры – Россияның ОБЯ-ның тыва дилээшкин-камгалал отрядының дилээшкин-камгалал кезээниң даргазын шаңнаар.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Фуад Агасалах оглы Имамалиевти – «ЭНЕ-САЙ ОТЕЛЬ» кызыгаарлаттыг харысгалгалыг ниитилелдин чингине директорун шаңнаар.

Сугга дүшкен кижини камгалаарынга маадырлыг чоруун көргүскени дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Адыгжы Николаевич Кара-Монгушту – Сукпак суурнунуң школа назыны четпээн уругларның муниципал бюджеттиг өөредилге албан чериниң таңныылын шаңнаар.

Хей чылдар иштинде үлегерлиг ажил-албаны дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Сергей Хунажыкович Довутту – Тыва Республиканың Хамааты камгалал болгаш онза байдалдар талазы-биле албанының чонга дыңнадыышкын-медээлер кыйгыры ажилдап кылыр, «Система – 112» автоматчыткан системаны башкараар болгаш дыңнадыышкын эргелеп башкараар килдистиң кол специализин,

Альбина Маадыр-ооловна Мирчинни – «Авария-камгалал албаны» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг албан чериниң бүдүрүлге-техниктиг болгаш материалдыг хандырылга килдизиниң ажилдаар оран-савазының аштакчызын,

Каң-Демир Владимирович Халыынны – «Авария-камгалал албаны» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг албан чериниң дилээшкин-камгалал килдизиниң камгалакчызын шаңнаар.

Ак сеткилдиг күш-ажылы болгаш чедип алган чедишкиннери дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Бады-Буян-Кежик Сергеевна Кыргысты – Тыва Республиканың Эрзин кожуунунуң чагыргазының даргазының экономика талазы-биле оралакчызын шаңнаар.

Хей чылдар иштинде үрө-түңнелдиг күш-ажылы болгаш өзүп олураар салгалды өөредиринге болгаш кижизидеринге киирген үлүг-хуузу дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Аржаана Борисовна Демиржанны – Меңгүн-Тайга кожуунунуң Мугур-Аксы суурунун «№ 1 ниити өөредилгелиг ортумак школазы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң төөгү болгаш общественное

башкызын шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.
Кызыл хоорай
2022 чылдың декабрь 8
№ 395

Күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы, бедик профессионал чедишкиннери болгаш хыналда-санаашкын органнарын сайзырадырынга элээн улуг үлүг-хуузуз кииргени дээш **Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты**

Лариса Михайловна Шивит-Хууракка – Тыва Республиканың Санаашкын палатазының инспекторунга тыпсыр.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг ажылы дээш **Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты**

Айлаңмаа Константиновна Айыжыга – Өвүр кожуун чагыргазының организастыг болгаш кадрлар хандыраар килдизиниң даргазынга,

Дуюг Шавыраевич Салчакка – муниципалдыг албанның хоочунунга тыпсыр.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы, кадык камгалалын сайзырадырынга киирген үлүг-хуузу дээш **Тыва Республиканың кадык камгалалының алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты**

Любовь Калбаевна Сатка – «Тыва Республиканың Перинаталдыг төвү» Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүне бюджеттиг албан чериниң № 1 акушер салбырының акушеринге,

Валентина Доржуевна Маадырга – «Ресфармация» Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүне бюджеттиг албан чериниң фармация ажил-чорудулгазының талазы-биле директорунуң оралакчызынга тыпсыр.

Өөредилге адырында ак сеткилдиг күш-ажылы, профессионал ажил-чорудулгазының бедик үрө-түңнелдери дээш **Тыва Республиканың өөредилгезиниң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты**

Галина Доржуевна Идамга – Тыва Республиканың Кызыл хоорайының «М.А. Бухтеев аттыг №1 ниити өөредилгелиг ортумак школазы» муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстар башкызынга,

Любовь Дакар-ооловна Күжүгетке – Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хайыракан ортумак школазы муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстар башкызынга,

Серенмаа Ивановна Хумбунга – Тыва Республиканың Тере-Хөл кожуунунуң Кунгуртуг суурунунуң муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң математика башкызынга тыпсыр.

Күш-ажылының бедик чедишкиннери, спортчулар белеткээринге улуг үлүг-хуузуз кииргени дээш **Тыва Республиканың алдарлыг тренери» хүндүлүг атты**

Павел Владимирович Фунтиковка – Москва хоорайының Спорт департаментизи «Самбо-70» спорт болгаш өөредилге төвү» күрүне бюджеттиг албан чериниң тренеринге,

Денис Александрович Павловка – Москва хоорайының Спорт департаментизи «Самбо-70» спорт болгаш өөредилге төвү» күрүне бюджеттиг албан чериниң тренеринге тыпсыр.

Күш-культура болгаш спорт адырында амы-хууда ачы-хавыязы база чедишкиннери дээш **Тыва Республиканың күш-культуразының болгаш спортунуң алдарлыг ажилдакчызы» хүндүлүг атты**

Ростислав Орланович Сымчанга – «Спорттун адаптивтиг хевирлериниң спорт школазы» Тыва Республиканың күрүне бюджеттиг албан чериниң адаптивтиг күш-культура болгаш адаптивтиг спорт талазы-биле инструктор методизинге тыпсыр.

Көдээ ажил-агый адырында хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш «Тыва Республиканың алдарлыг малчыны» хүндүлүг атты

Светлана Өлчей-ооловна Тейнинге – «Малчын» Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгезиниң №1 бригадазының улуг кадарчызынга тыпсыр.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы болгаш кадык камгалал адырында онза ачы-хавыязы дээш **Тыва Республиканың алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты**

Ольга Арамбаловна Тыкыл-оолга – «Тыва Республикада эмчи-социал экспертиязының кол бюрозу» Россия Федерациязының Күш-ажыл болгаш социал камгалал яамызының Федералдыг казна албан чериниң эмчи-социал экспертиязының эмчизи – экспертиза айтырыгларының болгаш хуу медээлерни ажилдап кылырын организастаар талазы-биле удуртукчунуң оралакчызынга тыпсыр.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы, Тыва Республиканың кадык камгалалын сайзырадырынга киирген үлүг-хуузу дээш **Тыва Республиканың алдарлыг эмчизи» хүндүлүг атты**

Тарас Тонгакович Таржага – Тыва Республиканың кадык камгалалының хоочунунга тыпсыр.

Хей чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы, Тыва

(Уланчызы 6-гы арында)

Шагдаалар кадарчылар эвес

Кижилерниң чамдыызының боттарының өнчү-хөренгизинге, эң ылаңгыя хууда мал-маганынга хамаарылгазы дыка-ла хоомай болгулаар. Ындыг хамаарылганы тоомча чок дээр чүве бе? Чижээлээрге, малын одарже сүрүп үндүрүпкеш, өөнге таваар шайлап олурар. Ындыг кижилер аалынга ноюрзап олурда, алынгыр-кавынгыр, шимченгир кижилер олар-ның малын одардан сүрүп... оорлап аппаар. Ындыг таварылгалар кайы хөй.

2019 чылдың сентябрь айда иштики херектер орган-нарының Самагалдай суурда полиция килдизинче Кызыл хоорайда чурттап чоруур 47 харлыг хамааты Тес-Хем кожууннуң О-Шынаа суму-зунуң девискээринде ооң авазының турлаандан 309 баш хой, өшкүлүг бүдүн кодан шээр мал читкен дугайын-да дыңнадыгны кирип, оорларны дүрген истеп тыва-рын, оларны тударын дилээн. Ооң чугаазы-биле алырга, бир кодан хойну хондур-дүндүр дилээш тыппаан.

Самагалдайның шагдаа килдизиниң ажилдакчылары дүрген чоруткаш, читкен 309 хой, өшкүнү дилээш, О-Шынаа суурнуң чоогун-да арга-ыяш аразындан тыпкаш, ээзинге сүрүп эккеп бергенер. Бир кодан шээр мал ол арга-арыг аразынга хондур-дүндүр таваар оъттап чораан болган. Кызымак дилээн болза, ону тыппас ужур-даа чок. Бо таварылга-биле холбаштыр мындыг ай-тырыг тургустунуп кээр-дир. Кызылда чурттап чоруур дөр-тен чеди харлыг, күш-шыдал үезинде эр кижиге шагдаа черинге билдиришкен

киирер мурнунда боду авазының хоюн дилевээн бе?

2020 чылда муниципалитет-тер аразының “Кызыл” иштики херектер килдизинге Кызыл хоорай чоогунда Тос-Булак деп черде мал-маган тудуп турар дөргөн беш харлыг херээжен кижиниң 18 инээ одардан читкен, оларны дилээш, тыппаан, оорларны дүрген истеп тыпкаш, инектерин эгидип бээриниң дугайында билдиришкени кириген. Шагдаалар Тос-Булак девис-кээринче дүрген үне халыткаш, ол-ла черге таваар оъттап чораан 18 инекти тыпкаш, оларны ээзиниң аалынга сүрүп аппарып берген.

Мырыңай чоокта чаа, 2022 чылдың декабрь 12-де, Кызыл кожууннуң Каа-Хем суурунун чурттакчызындан Каа-Хем кожуунда Бүрөн-Хем суму-зунда ооң кыштаанче декабрь 9-та кезжээ 5 инээ 5 молдургазы-биле одардан ээп келбээн, оларны дилээш тыппаанының дугайында дыңнадыг телефон дамчыштыр келген.

Шагдаалар Бүрөн-Хемге чедер бергеш, молдургалар-лыг инектерни дилээш, олар малчынның кыштаандан 15 километр ырак черге шөл-лээн оъттап чорда тыпкаш, ээлериңиң аалынга сүрүп аппарып бергенер.

Мындыг таварылгалар республикада ховар эвес. Мал-маганын одарже кадат чокка эртен сүрүп үндүрүпкеш, олар кезжээ коданче келбейн баарга, боттары кызып дилевээн кижилерниң малын дилээринден өске шагдаа-ларның кылыр ажылы чок бе?

Мал-маганы кадат чок одарладырын болдурбазы, оларның оор-суктан камга-лаары малдың ээлериңиң эвес, чүгле шагдаа ажилдак-

чыларының хүлээлгези апарган ышкаш байдал республикада тургустунган дээр болза, улуг-ла частырыг чок. Шагдаалар малчын-нарның аалдарын кезип, мал-маганыңарны сула одарлатпаңар, оорлардан камгалаңар деп мал-маган-ның ээлериң чагып-сургап чоруп турар. Мал-маганын оорлатпазы хамыктың мур-нунда малдың ээлериңиң херээ эвес чүве бе?

Малды кадарчы чок үндүрбези – мал оорун болдурбазының баштайгы хемчээ. Бо билдингир негелдени канчаар боттанды-рарының чурумун Тыва Республиканың 2017 чылдың март 14-те үндүргени № 93 доктаалында тодаргайы-биле айтып каан. Ол чурум-ну сумуларның болгаш арбаннарның тус чер эрге-чагырга ажилдакчылары эки билер, ол чурум эзугаар мал-маганың хамаатылар-биле шыңгыы ажилдаар ужурлуг. Бо чурумнуң негел-делеринде тус чер эрге-чагыргаының күүседип шыдавазы хире негелде чок. Тыва Республиканың доктаалын суму болгаш арбан чагыргаларының күүсетпейн турарындан малчыннар бол-гаш чурттакчылыг черлер-ниң чону малын кадат чок сула салып, шагдаа ажил-дакчыларын шүүдедип келгени ол.

КЫЗЫЛ ХООРАЙДА МАЛДАР

Чүгле көдээде эвес, а найысылал Кызыл хоорай-ның девискээринде безин кадат чок чоруур мал-маганга шагдаалар таваржып турар. Спутник микрорайонунуң девискээринде Полигонная



биле Эрзин кудумчуларының белдиринге, Тиеллениң 75 чылы кудумчуга инектерге болгаш аъттарга шагдаалар таварышкан. Бо чылдың октябрь 12-ниң дүнезинде Спутник микрорайонунче орукче хенертен үне маңнап келген аътка автомобиль үзүп, озал-ондак болган уржуунда 39 харлыг чолаачы амы-тынындан чарылган.

2022 чылдың сентябрь айда Кызыл – Тээли авто-трасса биле солагай талакы дачаларже автоорук белди-ринге бир кодан аъттар каш-даа хонук оъттап чо-раанын шагдаалар дем-деглээн. Кызыл хоорай-ның девискээринге сула оъттап чораан малдарның чамдыызының ээлери шагдаалар илередип тывар, оларга административтиг хемчеглерни онаар аргалыг болганнар.

Хоорайлар болгаш суурлар девискээринге, автомобиль оруктарыга кадарчызы чок чораан мал-маган авто-транспорт озал-ондааның чылдагааны болуп турар. Орукка чораан азы ынаар хенертен үне халаан малдарны чолаачылар үстүрген 58 таварылга 2022 чылдың он бир айында болган, 3 кижиге амы-тынындан чарылган, элээн хөй пассажирлер болгаш чолаачылар кемдээн.

Ээзиниң азы кадарчының хайгааралы чокка чоруур мал-маганы кадады чок деп хойилу-дүрүм эзугаар санаар. Оларны тускай кажаага тургу-зуп, ээлери билдингиге чедир аңаа тудар ужурлуг. Тываның

сумуларында ыңдыг кажаалар барык чок деп болур.

Ээзи азы кадарчызы чок чораан малдарны түр када тургузар кажааны Бии-Хем кожууннуң төвү Туран суурга бо чылдың октябрь айда тут-кан. Ындыг кажааны тударын, аңаа кадат чок малды ээле-ри билдингиге чедир түр када тударын Россия Федерациязының Хамааты кодекзиниң 231 чүүлү эзугаар чөпшээрер каан. Малы кадат чокка салыпкан хамаатылар баштайгы дээрзинде сагындырыг алгаш, ол чорук катаптаар болза, 1000 – 3000 рубль акша торгаалды төлээш, малын кажаадан үндүрүп ап болурлар. Бо хемчег Туран хоорайга мал оорун эвээжедир, Кызыл – Абакан автомобиль оруунга мал-маганы машиналар үстүрер таварылгаларны эвээжедир дээрзинге тус черниң эрге-чагыргазы идегеп турар.

Өттүнчекпей өөренилчел чүве дээн. Тываның сумулары-ның чагыргалары бо үлегерни эдерер-даа чадавас.

Мал оору-биле демиселди чүгле шагдаалар колдады демисежир чорукту шегледир болза эки. Шагдаалар малчын-нарның сула өткарып чорудупкан малын дилээр кадарчылар эвес-ле болгай.

Бир эвес сумуларның болгаш арбаннарның эрге-чагыргалары тус черниң чурттакчы чону мал-маганын ээлери азы кадарчызы чокка өткарарын соксадып шыдаар болза, ынчан мал оору база оранчок эвээжей берип болур.

/ **Шаңгыр-оол МОҢГУШ.**

(Төнчүзү. Эгези 5-ки арында).

Республиканың кадык камгалалын сайзырадырынга кириген үлүг-хуузу дээш **«Тыва Республиканың улустуң эмчизи»** хүндүлүг атты

Людмила Юрьевна Шрубка – «Республиканың уруглар эмнелгези» Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүне бюджеттиг албан чериниң ниити эмнелге албанының диетолог эмчизинге,

Өөредилге адырынга ак сеткилдиг күш-ажылы, проф-фессионал ажил-чорудулгазының бедик үре-түннелдери дээш **«Тыва Республиканың улустуң башкызы»** хүндүлүг атты

Валентина Тынты-ооловна Кара-Салга – Тыва Республиканың Чөөн-Хемчик кожуунунуң Хайыракан ортумак школазы муниципал бюджеттиг ниити өөредилге албан чериниң эге класстар башкызынга тыпсыр.

Тыва Республиканың кадык камгалалын сайзыра-дырынга амы-хууда үлүг-хуузу киригени болгаш хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы дээш **«Шыл-гарангай күш-ажылы дээш»** Тыва Республиканың медалы-биле

Наталья Доктугеевна Опеенни – Тыва Республиканың перинаталдыг төвү» Тыва Республиканың кадык камгалалының күрүне бюджеттиг албан чериниң № 2 акушер салбырының акушер-гинеколог эмчизин шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ
Кызыл хоорай
2022 чылдың декабрь 16
№ 405

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Одалга-энергетика комплекзин сайзырадырынга улуг үлүг-хуузу киригени дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Евгения Сергеевна Гладкованы – «Россети Сибирь Тываэнерго», «Тыва энергосбыт» акционерлиг ни-тиелдин бүдүрүлгө салбырының директорун шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2022 чылдың декабрь 21
№ 420

Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле шаңнаарының дугайында

Тыва Республиканың хөй националдыг чоннарының культуразын, чаңчылдарын болгаш ёзулалдарын хөйге билдингир кылдыр идип үндүрерген болгаш сурагжытканы дээш **Тыва Республиканың Баштыңының Хүндүлел бижии-биле**

Сергей Анатольевич Головецкийни – «Даглар артын-да делегей» деп документалдыг фильминин режиссерун, Фёдор Юрьевич Луковцевти – «Даглар артында делегей» деп документалдыг фильминин продюсерин, Леонид Михайлович Севастьяновту – «Даглар

артында делегей» деп документалдыг фильминин продюсерин шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2022 чылдың декабрь 22
№ 425

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаарының дугайында

Бедик спортчу чедишкени дээш **«Тыва Республиканы мурнунга ачы-хавыязы дээш»** Тыва Республиканың медалы-биле

Саян Калдар-оолович Хертекти – делегейиниң самбо талазы-биле чемпионун шаңнаар.

Хөй чылдар иштинде ак сеткилдиг күш-ажылы, Тыва Республиканың кадык камгалалын сайзырадырынга үлүг-хуузу киригени дээш **Тыва Республиканың «Шылгарангай күш-ажылы дээш» медалы-биле**

Эргил Доржуевич Чадамбаны – «Республиканың № 1 эмнелгези» Тыва Республиканың кадык кам-галалының күрүне бюджеттиг албан чериниң трав-матология салбырының травматолог-ортопед эмчизин шаңнаар.

Тыва Республиканың Баштыңы В. ХОВАЛЫГ.

Кызыл хоорай
2022 чылдың декабрь 23
№ 426

Алаштың балыкчы оглу

Тывада ат-сураа билдингир журналист, чаңгыс чер чурт-туум Артур Хертек-биле хөй чылдар дургузунда кады ажилдадым. Бажы бедик Бай-Тайганың кончуг чараш булуңу, төвү Тээли суурга төрүттүнген дуңмам чүве.

Өрүчүктүп, көскүлөңнээр хөңнү чок киж. Черле ынчаш, кады ажилдап чораан аныяк журналистерим Артур Хертек, Юрий Дарбаа, Игорь Дамдак, Каң-оол Сат олар шупту биче сеткилдиг, улугну улуг деп хүндүлээр, билг-мергежили бедик оолдар чүве.

Удуртукчу киж болгаш, Артур Хертек чаш ажи-төлдүг ажилдакчыларынга аажок кичээңгейлиг. Бир чылын чаа өөредилге чылы эгелээриниң бүдүүзүндө “Парлаар чүүлдерни эртежик дужаапкыш, даарта ажилче келбейн, өөреникчи оолдар, уругларыңар-биле сентябрь 1-леп алыңар” дээнин сактып олур мен.

Дыштанылга хүннери суббота, улуг-хүнде кандыг-бир хемчеглер чырыдар апарганывыста, аргалыг-ла болза, ынаар эр корреспондентилерни хаара тударын бодаар. Херээжен кижиниң бажың ажилы төнөр эвес дээрзин эки билир.

Солун арынна-рынга республиканың хоорайларының, кожууннарының болгаш сумуларының ажил-амыдыралын дески чырыдарын бистен ол негээр турду. Сургакчылаашкындан эккелген материалдарны черле саадатпас, дарый үндүрер.

“Кол редактор-ла мен” дээш чааскаан шиитпир үндүрбес. Коллективтиң азы редколлегияның кежигүннериниң санал-она-

лын кичээңгейге ап чаңчыккан. Солун сайгарылгазының хуралыга безин, баштай ажилдакчыларның саналдарын, үнелелин, шүгүмчүлелдерин дыңнааш, төнчүзүндө дорт болгаш допчу харыны берип каар.

Чаа үнген солуннары сайгарып чугаалажыр “летучка” деп хуралдарывыс дыка дүшкүүрлүг, изиг-изиг-ле эртер турган. Аңаа редакторувус “демдектерни” кам-хайыра чок-ла салыр эвеспе. “Демдек-даа” канчаар, редакторнуң өөредиглиг сайгарылгазындан дыка хөйну аныяктар өөренип алыр чүве.

Мээң эң баштайгы редакторум В.С. Шаравии ышкаш, “Солунчу киж үргүлчү чон аразыңга, ырак-чоок оруктарга чоруур ужурул” дээр. Чазак, Дээди Хурал, яамылар-биле харылзажып тургаш, солуннуң бир-ле корреспондентизин дарга-бошкаларның машина-балгадынга бо-ла “ушкаштырыптар”. Редакцияның машина-балгады-биле бир бөлүк кээп турда, өске бөлүк сургакчылап үнүп турарын шыңгы сагып, негээр турду. Ооң түңнелинде, солуннуң арыннарынга парлаттыңан чүүлдер хөй яңы темалыг, аңгы-аңгы хоорай, суурлар, кожууннар болгаш сумулардан чыгдыңган болур.

Удуртукчу киж болгаш, Артур Ойняр-оолович коллективтиң ажилдакчыларына таарымчалыг байдалды тургузар дээш, эрге-чагыргага чедир негелделерни тургузуп шыдаан. 1990 чылдарның төнчүзү 2000 чылдарның эгези аажок нарын үеде компьютерлер-биле хандыраарын чедип ап, чаа техниктиг дериг-херекселдер-биле ажилдаарына бисти өөреткен. Ооң мурнунда бижик кагар машиналарга парлап, соктап олурган болгай бис. 2004 – 2005



чылдарда “Шын” солуннуң редакциязының шупту эрги эт-севин солуп, чаа стол-сандайларны, шкафтарны чаартканын утпас бис. Чаа техникалыг, чаарты дерээн өрээлдерге ажилдаарга, ажил-даа бүдүңгүр, бижикчилер биле номчукчулар аалдап келирге, оларны хүлээп алыры эптиг апарган.

Коллективтиң мурнакчыларына шаңнал-макталдарны ол үелерде бо-ла тыпсыр турган. Ол дээрге кол редакторнуң күженишкенин ажилы-дыр деп билзе чогуур. Чогуум коллективтиг агаарлаашкын, дыштанылгаларда Артур Ойняр-оолович редакцияның ажилдакчылары-биле кады ойнап-хөглээр омак-хөглүг киж.

Шаанда, 20 – 30 чылдар бурунгаар, авторнуң адын салбаан чагаалар кол редакторга келгилээр. Оларның ийи-чаңгызына кайы-бир ажилдакчыга хамаарыштыр коллективке сайгарылга кылырын негээн боор. Ылаңгы ажилдакчының хууда амыдыралына хамаарышкан болза, Артур Ойняр-оолович ону хөйге чарлап турбас, ажилдакчының боду-биле чугааны кылыр, аныяк ажилдакчыны хоочунга дагзыр шиитпирни хүлээп алыр киж. Бо-ла бүгү кижизиг аажы-чаңы-биле редакторувус ажилдакчыларының улуг хүндүткелин чаалап апкан. Ажилдакчы бүрүзүнүң

чедишкенин онзалап демдеглээр, өөрүүр чоруу оларның хөй-аъдын улам киирер.

Артур Ойняр-оолович өг-бүлезинге аажок киж. Дүш санында-ла ыяап-ла чанар. Өөнүң ишти Виктория Болатовна бухгалтер мергежилдиг, ынчангаш ажилы үргүлчү чай чогуң билир болгаш, ажитөлүн карактаар. Олар чаптанчыг үш оолдуг улус.

Бир катап аныяк корреспондентивис Урана биле мен дүштеп үнгөш, дыка чараштыр аргып каан чүң бичии укчугаштар садып алгаш, амырап чугаалажып олурган бис. Артур Ойняр-оолович тургаш:

– Вика көжээ телевизор көрүп олургаш, оолдары-выска мындыг уктарны аргып кааптар-дыр ийин – дээрге, бис ыядып кагжык бис.

Хертектерниң чаптанчыг оолдары ам эрлер болуп өскөн. Улуг оглу Айдыс компьютер техниказы талазы-биле эртемниг, программист. Алаш оглу юрист эртемниг. 55-ки мото-адыгжы бригадага албан хаап турда, Украинага тускай даалгалыг хүлээлге күүседири-биле келдирти берген. Алаштың ада-иези, өөнүң ишти, ажитөлү ооң чанып кээрин четтикпейн, чүрээ саргып, манап турарлар. Хеймер оглу Артур Артурович – студент.

Үе-шагның эртери кайгамчык дүрген. Дөрт ажи-төлдүг

Сенмит Болукпаевна хөй-мер оглу Артурну Кара-Хөл ортумаа школазының бирги клазынче (1970 ч.) чаа-ла үдеп каан дег. Кызылдың 2 дугаар школазын доозуп, педагогика институтунуң филология факультетинче өөренип кирип алырга (1980 ч.), авазы кайы хире өөрүвээн дээр.

Студент чылдарында Артур Хертек “Дамырак” чечен чогаал каттыжышкынына кичээлдеп, удуртукчу башкызы, чогаалчы С.С. Сүрүң-оолга мактадып турганын ынчангы аныяктар, амгы үеде улуг чогаалчылар Мария Күжүгет, Лидия Иргит олар сактып чугаалаар улус. Улуг башкызы Тываның улустуң чогаалчызы Салим Сүрүң-оолдун идегелин Артур Хертек бадыткап шыдаан. Чоннуң “Шын” солунун удуртуп, ооң адын алгыдарына төлөптиг үлүг-хуузуң киирген деп үнелезе чогуур.

Солунчунуң, редакторнуң чай чок чымыштыг ижин кылбышаан, Артур Ойняр-оолович чогаал ажилын база кагабаан. Чалыы шаанда чырыкче үндүрген номунда шүлүктери дыка чараш. Сөөлгү үеде очулга ажилының “хааны” апарган дизе, хөөредиг эвес. Чөөн чүктүң болгаш даштыкы чогаалчыларның ажилдарын ол очулдурган. Чаңгыс классчызы, билдингир политик болгаш күрүне ажилдакчызы Дандар Дандар-оолович Ооржактың дугайында чоокта чаа үнген “И это всё о нём” деп номну Артур Хертек бижээн. Мен бо номну тудуп алгаш-ла, чаңгыс тыныш-биле номчудум. Эжишкилерниң найыралын чүгүл хайлыг өлүм чарганын Артур Ойняр-оолович бижээн.

Тываның чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү Артур Хертек демир-үжүүн холдан салбаан. Чогаалдарыңарны ам-даа номчуур бис, манаар бис, Артур Ойняр-оолович. Кадык-ла болуп көрүңер.

**/ Хүндүткел-биле,
Светлана БАЛЧЫР,
“Шынның” хоочуну,
ТР-ниң алдарлыг ажилдакчызы.**



Хуулгаазын делегейниң чалгыглары



/ Меңги Бора-Тараа.

Чылдан чылче чурагайлыг технологиялар сайзырап олурар. Бистиң республика-выста база бир чурагайлыг дериг-херекселдинг клуву ажиттынганы кончуг онза-гай. 2022 чылдың октябрь айның эгезинде Меңги Бора-Тараа Улуг-Хем кожунунун төвү Шагаан-Арыг хоорайда республикада бир дугаар Виртуалдыг делегей клувун (виртуальная реальность) ажыдып алган. Ук клубка келгеннер тускай тургузуглу шлемни бажынга кедип алгаш, янзы-бүрү оюннарже, билиглерже, аян-чорукче шымнып кирер аргалыг. Шак ындыг дериг-херекселдинг өртек-үнези амыр эвес дээрзи билдин-гир.

Меңги Бора-Тараа студент үелеринден тура виртуалдыг делегейни сонугурап, келир үеде бодунуң чер-чуртунга база ону сайзырадыр күзелдиг турган. Ол Красноярск хоорайга арга-арыг инженери кылдыр дооскаш, мергежилиниң аайы-биле кезек ажылдап чоруй, бодунуң күзелин боттандырып кирип-кен. 2021 чылда чаңгыс шлемни ол садып алгаш, өөренип көрүп эгелээн. Бир чыл эрткенде, ол ыяк белеткенип алгаш, “Социал керээ” про-грамманынга киришкеш, не-

мей шак ындыг 4 шлем садып алып аргалыг болган. Ол ышкаш Шагаан-Арыг хоорайда Шериг, авиация, флот-ка эки тура-биле дуза кадар ниитилелден (ДОСААФ) оран-саваны хөлезилеп алгаш, хууда ажил-херээн ажыдып алган.

Виртуалдыг делегей клувунга 7 хардан 60 харга чедир күзелдиг кижилер бүрүзү кээп болур. Ынчалза-даа Меңги Мерген-ооловнаның 4 хардан өрү аалчылары база бар дээрзин ол дем-деглээн.

ХУУЛГААЗЫН ШЛЕМ

“Бөдүүнү-биле чугаа-лаарга, виртуалдыг делегейниң шлеми дээрже бедик технологиялар дуза-зы-биле кылган амгы үениң гаджети болуп турар. Ук херексел кижини виртуалдыг делегейже кирипкеш, кайгам-чык сагыш-сеткил хайнышкынын оттуруптар” – деп, ол тайылбырлады.

Ында бар оюннарның спортчу, хөгжүмнүг, дайынчы болгаш назы-хар аайынче янзы-бүрү хевирлерин 15 минутадан 1 шак чедир үргүлчүлөдиг кылдыр шилип ап болур. Амгы салгалдың уруглары чурагайжыткан дериг-херекселди шингээди алыры улуг кижилерге бодаарга, дүрген болгаш со-нуургалы улуг болганындан ук клубка хей кезинде школа назылыглар кээрин Меңги чугаалаан. Ылаңгыя дыштанылгалар үезинде ук клубтуң ажылы кидин түлүк апаар.

ООН УЖУР-ДУЗАЗЫ ЧҮЛ?

Виртуалдыг шлемнер чогуу-на кижиниң угаан-медерелин, чогаадыкчы чоруун сайзырадып, чаа-чаа билиглерже чүткүлүн оттурар. Дизайнерлер болгаш архитекторларга оран-саваны чогаадыкчы тударынга, ооң иштин чараштап кылырынга, боттарының телевилелдерин тургузарынга виртуалдыг делегей улуг ужур-дузалыг

болуп турар. Олар шлемни кедип алырга, өрээлдин ишти азы тудуг кылып девискээрниң ора-сомазы көстүп келир.

Виртуалдыг делегейниң делгемнери кызыгаар чок. Ында коштунуп алган ажылдап турар садыглар безин бар дээрзин Меңги Базыр-Тараа тайылбырлады. Аңаа кире бергеш, идик-хеп аймаан анаа-ла көөр эвес, а харындаа бодунуң мага-бодунга, садыгда шын-на кирип келген дег, хемчээп, тааржыр-таарышпазын көрүп болур.

Ооң-биле чергелештир виртуалдыг карак шили амыдыралдың аңгы-аңгы адырларында бодунуң ажык-дузазын көргүзүп турар. Медицина адырында ооң дузазы-биле кезишкелдерни, шинчилгелерни чорудуп, хаагы азы кызы черлерден, бедиктен коргар дээн ышкаш кижиниң психиказы-биле холбашкан аарыгларын эмнеп турар. Өөредилге адырында өөреникчилерге делегейниң аңгы-аңгы булуңнарында чараш черлерге кичээл үезинде чедип, ында тураскаалдарны көөр аргалыг болуп турар. Ужудукчу чок дроннарны болгаш өске-даа дериг-херекселдерни шериг ажыл-херээнде ажыглап турарын билир бис. Шинчилекчилерге азы эрге-хоойлу адырларынга янзы-бүрү байдалдарның түр када хевирлээшкени дуза болуп турар. Оларның аразында эң-не идепкейлиг сайзырап турар адырлар – дизайн болгаш архитектура.

ЧАҢГЫС ЧЕРГЕ ТУРБАС

Меңги Бора-Тараа чүгле шлемнер-биле кызыгаар-ланмай, бодунуң ажылын оон-даа ыңай калбартып, сайзырадыр бодалдыг. Амгы үеде виртуалдыг клубка кижилер чааскаан ойнаар болза, аңаа командалар тургузуп алгаш, ойнап болур улуг аренаны тургузар сорулгалыг.

Республикада туризм сайзырадырынче улуг күштү, кичээнгеи угландырып турар болганда, виртуалдыг делегей-биле база ону холбап болур. Улуг хоорайларда дег,



Тываның каас-чаражын 360 градус хемчээлди кылдыр азы өскээр чугаалаарга, бүгү талазындан көстүп турар кылдыр видеога тырттырып-тар болза, туристер ыракка тургаш-ла, боттары мында чедип келген дег сагындырар апаарын ол демдегледі. Боттарывыс ээлчээвисте делегейниң кайы-даа булуңун шак ыңчаар виртуалдыг делегейниң шлемин тава-рыштыр кайнаар-даа барбайн көрүп болур бис.

ВИРТУАЛДЫГ ДЕЛЕГЕЙДЕН ЧЫДА КАЛБАС

“Хүнден хүнче виртуалдыг делегей сайзырап-ла олурар. Оон чыда калбайн, бичиилеп-

даа болза, шингээди чоруп олурганывыс дээр. Ында ажыл-чын олуттар безин тыптып эгелээн. Аңаа ажылдаар чаа хевирниң мергежилдерин шилип алып арганы өзүп олурар салгалдарга тургузар апаар бис. Чижээ, оюннар чогаадыр инженерлер, тудуг-жулар, дизайнерлер дээш оон-даа өске. Келир үеде тыптып, немежип келир чаа мергежилдерниң чежезин баш удур чугаалаары берге. Удавас кайнаар-даа барбайн, делегейни эргип-даа болур аргалыг апаар үе кел

чыдар. Ынчангаш виртуалдыг делегейден чыда кал-базын чонумдан дилээр-дир мен” – деп, Меңги Бора-Тараа түңнээн.

Виртуалдыг делегейниң шлемин хей угланышкынныг дериг-херексел деп санап болур. Ооң дузазы-биле чүгле ойнаар эвес, а кончуг чугула болгаш шыңгы айтырыглар шиитпирлеттинип турар. Кижилер бүрүзүнге ажыктыг чаа-чаа аргалар виртуалдыг делегейге ам-даа ажыттынар дээрзи чугаажок. Ону чүгле шын ажыглап өөренир.

/ Чыжыргана СААЯ.
Чуруктарны маадырның архивинден алган.

| ӨӨРЕДИЛГЕ АДЫРЫНДА |

Школачыларның угаан маргылдаалары эгелээн

Февраль 21-ге чедир олимпиаданың киржикчилери боттарының билиин 22 ниити билиг эртемнеринге бараалгадыр. Угаан маргылдаазы январь 10-дан эгелеп француз дыл талазы-биле олимпиадага эртер.

Аңаа муниципалдыг чаданың түңнелдери-биле чогуур ужурлуг баллдар алган 2059 школачы болгаш эрткен чылдың регионалдыг чадазының тиилекчилери база шаңналдыг чер ээлээн

өөреникчилер киржир.

Олимпиаданың түңнелинче үнген школачылар дээди өөредилге албан черлеринче кире-ринге чиигелделерни алып. Олимпиаданың дипломнары дөрт чыл дургузунда күштүг болуп, Россияның кандыг-даа дээди өөредилге албан черлеринче кол олимпиадага чогуур кандыг-даа белеткел угланышкынының шылгалдалары чокка кирер эргелиг болур.

Информастыг системаларны өөредилге чорудуун-

га ажыглаар.

Школалар болгаш колледжтер январь 1-ден эгелеп өөредилге чорудуунга күрүнениң информастыг системаларын ажыглап эгелээр ужурлуг. Ол 2021 чылда «Өөредилге дугайында» Федералдыг хоойлу же кириген эдилгелерден үнген.

Өөредилге албан черлеринде «Мээң школам» деп Федералдыг күрүнениң информастыг системаны белеткеп каан. Ооң мурнунда ону 15 эгелекчи регионга шенээн, а сентябрь 1-ден эгелеп си-

стемага өске регионнар база коштунган.

«Мээң школам» ФГИС-че кирип турар чүүлдер:

- хууда кабинеттер;
- 6500 ажыг контенти шинчилеттинген өөредилге материалының библиотеказы;
- система иштинде тест эртери;
- "булутта" шыгжамыр (облачное хранение);
- документтерни редакторлар арга-шине.

Контентини ажылдап кылган сервистинг чаңгыс аай функционалдыг ча-



гыкчызы кылдыр Россия Федерациязының Чырыдышкын яамызы үнүп турар.

/ ТР-ниң Өөредилге яамызының медээлери.

"Өөрүшкүм, уяралым — шиилерим"



Чаа чылдың узун дыштаныр хонуктары культурлуг хемчеглер-биле элбек болган. Чараш байырланчыг хүннерниң бирээзинде, январь 8-те, уран чүүл мөгейикчилеринге Тывада сураглыг фото-чурукчу Василий Балчий-оолдун "Өөрүшкүм, уяралым — шиилерим" деп фото-делгелгези улуг белек болган.

Фото-чурукчунуң делгелгезин январь ай дургузунда В. Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрының фойезинден көрүп болур. Делгелгениң байырлыг ажыдышыкынынга найысылалдың интеллигенциязы киришкен.

Василий Балчий-оол делгелгезинге РФ-тиң алдарлыг артизи, ТР-ниң улустуң артизи, тыва театрының кол режиссеру чораан Алексей Ооржактың чогаадыкчы ажылынга тураскааткан эң-не онзагай 20 ажылын делгезен.

Байырлыг ажыдышыкынга келген артистер, чурукчулар, хөгжүмчүлөр, эртемденнер база политиктер юбиляр фото-чурукчуга байыр чедирген чылыг-чымчак сөстөрүн илереткен.

Национал театрының режиссеру Сюзанна Ооржак

фото-чурукчунуң делгелгезин онзагайлап демдеглээн: «Бо чуруктардан тыва театрының төөгүзүн, амыдыралын көрүп болур-дур. Василий Максимович бүгү чуртталгазын театр-га, уран чүүлге бараалгаткан. Ол бис-биле каттай ажилдап тургаш, актерларның, режиссерларның амыдыралын, омур-хевирлерин тырттырып четтигиптер кижилер. Тыва театрының режиссеру чораан мээң ачам А. Ооржакты онзагай кылдыр чуруктарынга көргүскен-дир».

«Мээң чаңгыс курсчум, режиссер Алексей Кара-оолович Ооржактың кандыг кижилер-биле канчаар ажилдап чораанын, культураның янзы-бүрү адырларында ажилдап чоруур алдарлыг кижилерни, ооң тургускан, төөгүдө арттырып каан шиилерин бо делгелгеден тода көрүп тур бис. Василий Балчий-оол ажилдап келген үелеринде бодунуң чогаадыкчы талазын, мергежилдин көргүскен езулуг профессионал фото-чурукчу. Ол журналистикада чуруктар талазы-биле алдаржаан, мергежээн. Ооң чуруктарындан кижилерниң арын-шырайын, шимчээшкенин эң-не тодазы-биле көрүп болур-дур» — деп, РФ-тиң алдарлыг журнализи Александр Шоюн чугаалаан.

ТР-ниң Дээди Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Хонук-оол Монгуш «Чиңгис-Хаан болгаш Урянхай тывалары» деп номун база «Тыва Республиканың Төлээлекчилер палатазы» деп буклетти Василий Балчий-оол-биле каттай кылып турганын сактып чугаалап тура, ооң чогаадыкчы салым-чаянныын, аажы-чаңы езулуг тыва эр кижилер деп онзагайлап демдеглээн.

Национал театрының фойезинде фото-чурукчуларның бо 2 дугаар делгелгези, дараазында аңаа аңгы-аңгы чурукчуларның, фото-чурукчуларның делгелгелерин улаштыр организаастаар дээрзин театрының директору Начын Шалык юбиляр-га байыр чедирип тургаш, дыңнаткан.

Тыва Республиканың алдарлыг ажилдакчызы, Россияның журналистер база РФ-тиң фото-чурукчулар эвилелдериниң кежигүнү Василий Балчий-оолдун бо юбилейлиг чылы. Ол 1967 чылдың июнь 18-те Шагаан-Арыг хоорайга төрүттүнген. Кызылдың уран чүүл училищезинге чурукчу-график мергежилди чедип алган. Ооң чогаадыкчы ажыл-ижи «Шын» солунуң редакциязындан эгелээн. Ол 10 ажыг чылдар дургузунда солунга ажилдаан, байлак арга-дуржулгалыг, ажылынга мергежээн профессионал фотокорреспондент.

Дуржулгалыг фото-чурукчу амгы үеде компьютер графиказын эки билер, номнар болгаш сеткүүлдер дизайнын тургузуп, дыка хөй фото-чуруктарның болгаш чогаадыкчы төлөвилелдерниң автору. Ол юбилейлиг откыткалар, медальдар, хүндүлел бижиктер, визиткалар, плакаттар, календарьлар кылырынга мергежээн.



«XX векте Тываның алдарлыг кижилери» деп ном, «Урянхай», «Тыва» сеткүүлдер, «Россия-биле кады» деп буклет, «Тывага Калачакра», II томнуг «Сактышкыннар ному», В.Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрының 75 чылдаанынга, «Тос Эртинелер» дээш өске-даа фото-чуруктар альбомнарының болгаш номнарның каасталгазын кылган. Ооң фото-чуруктары «Кызыл», «Азия төвүндө Тыва» деп альбомнарже кирген.

Василий Балчий-оолдун ажылдары дыка хөй делгелгелерни каастаан. «Мээң хоорайым Кызыл» база Тиилелгениң 60 чылдаанынга тураскааткан «Улуг Тиилелге хүнү-биле», Алдан-Маадыр аттыг Национал музейге Кызыл хоорайның 90 чыл оюнга база Тываның Россияга каттышканының 60 чылдаа-

нынга тураскааткан «Мээң Тывам», «Тыва вектиң эгези: XX биле XXI» деп фоточуруктар делгелгелеринге ооң төөгүлүг чуруктары онзагай черни ээлээн. Ооң ол ажылдары Национал музейниң фондузунда.

Фото-чурукчу тыва хүрөшкө база онзагай хамаарылгалыг. Ол 8 чыл дургузунда Кызыл хоорайга «Наадымның чемпионнары болгаш муңчу малчыннар» деп фото-чуруктар делгелгезин организаастап турар.

Василий Максимовичниң чогаадыкчы бодалдары ам-даа хөй, чижээлээрге, тыва эр кижиниң база тыва иениң омур-хевирин, ол ышкаш мөгелерни көргүскен делгелгелер кылырын келир үеде планнап турар.

/ Алдынай АРАКЧАА.

Ада ТЮЛЮШТУҢ тырттырган чуруктары.

Кол сорулгазы – кино таварыштыр тыва дылды сайзырадыры

2023 чылдың январь 1-ден эгелээш, «Найырал» кино-театры ажилдап эгелээн деп өөрүнчүг медээ дыңнааш, кинотеатрга чеде бергеш, эргелекчизи Хорагай Санчы-биле чугаалаштым.

— Эрткен чылдың эгезинде ТР-ниң Культура яамызы «Найырал» кинотеатрынга хамаарыштыр грант чарлапкан турган. Ынчан Артас Санаа биле Меңги Чудак грантыны ойнадып алган. Даштыкыдан чагытканывыс дериг-херекселди манаар дээш, кинотеатрның ажыдышыкыны саадай берди.

Дериг-херекселдер шупту четчеленген. Россияның кино фондузу-биле керээ чарып алгаш, оларның-биле кады ажилдап турар бис. Проектор, колонка, чымчак сандайлар дээн ышкаш кино көргүзеринге чугула херек дериг-херекселдеривис доозазы амгы үениң нөгелделеринге дүгжүп турар. Кинотеатрны ажыдар бетинде декабрьның сөөлгү хүннеринде халас шенелде көргүзүлгелерни кылып, «ажык эжиктер» хүнүн организаастап турдувус. Көрүкчүлөр залынга кижилер дола бээр болду — деп, ол чугаалады.



2023 чылдың январь 1-ден эгелеп расписание езугаар киноларны «Найырал» кино-

театры көргүзүп эгелээн. Кинотеатр үрде ажилдаваан турган болгаш, чон дыка

сонуургап турар-дыр деп эскердим. Сактырга, ооң мурнунда хүннүң ажилдап турган чүве дег, улуг-даа, бичии-даа улустуң хөйү аттыг.

«Бистиң бир кол сорулгавыс — тыва дылывысты сайзырадып, төрөөн дылы-выска кинолар көргүзери. Тыва дылда кинолар база үнүп эгелээн деп билер бис. Тывага кино индустриязын сайзырадыры кончуг чугула деп санап турар бис» — деп, Хорагай Санчы чугаалады.

«Найырал» кинотеатрда амдыызында 20 хире кижилер ажилда хаара туттунган.

/ Айдың ОНДАР.

Буянның үүлөгө киришкен



/ Кочетов суурда Будданың аллеясы.

Төрөөн черинге буянның ажилды кылырда, чонунуң мурнунга суурунуң сайзыралы дээш үлүг-хуузуң кирип чоруур баштайгы эгелекчизи турар. Ындыг кижилер ёзулуг патриотчу, чер-чуртунга болгаш чонунга бердинген болур. Оларның бирээзинге Сайлык Салчакты хамаарыштырып болур. Ол амгы үеде Кызыл хоорайда хоочуннар бажыңында ажилдап турар. Ёскен-төрөөн суурунуң сайзыралыңа үүлөзүн кириштирер сорулга-биле субурганның девискээрин чаартыр дугайында бодаалыңга хамаарыштыр ТР-ниң Камбы-лама эргелелинден деткимчени алган

түннелинде, ТАР-ның 100 чыл оюн уткуштур Кочетов суурга Будданың аллеясын 2021 чылдың октябрь айда тудуп доостурган. Буянның үүлөгө киришкеннерни шаңнап турганын солун-сеткүүлге бижээн болгай.

Амгы үеде аллея суурну аян кирип, аңаа кайыындаа келген кижилер тейлеп турарлар.

Сайлык Сюр-ооловна ышкаш ёскен-төрөөн черинге ынак аныяктар ам-даа көвүдөзүн деп йөрээвишаан, дуңмамга чоргаарланып, 2023 чылда ажылыңга ам-даа чогаадыкчы чедиишкннерни, кадыкшылды болгаш аас-кежикти күзеп тур мен.



/ Сайлык Салчак.

Суурувуста кылыр ажилдар ам-даа хей. Ылаңгыя туризмни сайзырадыр ажилдарже угланган.

/ Сергей ОЮН.

Чедиишкинниг эмненгеним...

Бөмбүрзек кырында кандыг салым-чаяан-ныг, аңгы-аңгы тускай эртем-мергежилдиг кижилер чок дээрл! Кижилер санып четпес. Оларның аразында эң-не кайгамчык, буянның улус – эмчилер. Эмчилер турбаан болза, кижилер кайы чурттап шыдаар. Ынчангаш эмчилерге амыр эвес чымыштыг ажил-ижи дээш сеткилим ханызындан чалбыштыг изиг байырымны чедирип олур мен.

"Алдын холдуг" хүндүлүг эмчим Саида Салаватовна Ондар, силерниң ачы-дузаңар, күчү-күжүңер-биле чүс-чүс кижилерниң амырдырал-чуртталгазы болгаш кадыкшылы камгалаттыңан болгай. Ёзулуг-ла салым-чаяанныг, чымчак сеткилдиг,

мерген угаанныг, кижизиг болганыңарга чоргаарланмас аргам чок. Назы-харым аайы-биле аарып баксырап турган үемде мени эмнеп, кыска үе дургузунда дуза кадып, камгалааныңар дээш черге чедир мөгейдим. Амыдырал-чуртталгаңарга аас-кежикти, ал-бодуңарга кадыкшылды ажил-ижиңерге чүглө экини күзедим.

Эмчи мени эмнээр курттар-биле, бангалар дузазы-биле, чылдып турар «Ля-Хао» дээр массаж-биле эмнеди. Кандыг-даа хоочураан аарыглардан эмнеп турар. Буянның эмчи Саида Салаватовнаны бурган башкы камгалап карактап чоруур болзун!

/ Мария СЕВИЛ.
Туран хоорай.

Виктор Мартый-оол – салым-чаяанныг артист



Кижилерниң аразында кандыг-даа салым-чаяанныглар чоруур. Онзагай салым-чаяан ада-өгбелерниң угундан дамчыр. Ёгбелерин дөзөп алган кижилер кандыг-даа эртем-билиг чокка уран чүүл хөгжүлдөзүңгө үлүг-хуузуң кириштирип чоруур болгулар. Оларның бирээзинге Тываның улустуң артисти, ТР-ниң культуразының алдарлыг ажилдакчызы болгаш тергиини, Таңды кожуунуң культуразының алдарлыг ажилдакчызы, РФ-тиң ыры мөөрейлериниң дээди шаңналының болгаш лауреаттарының эдилекчизи, күрүнениң "Чечек", "Саян" ансамблиниң үндэилекчилериниң бирээзи Виктор Васильевич Мартый-оол хамааржыр. Ооң культура адырыңа тускай эртеми чок-даа болза, 2 дээди партия школазын дооскан. Кады төрөөн акылары база ыры уран чүүлүңгө салымныг. Олар концерттерге ырлаас, чонунуң аразыңа ырлап чоруурлар. Ооң ачазының адын ССРЭ үезинде паспорт аайы-биле Мартый-оол Василий Оюнович кылдыр бижээн. Херек кырында ады – Оюн Мартый-оол Доң-Тал оглу. Ол база ырлаар, хөөмейлээр

кижи чораан. Ооң уруглары ону дөзөп, ырлаар салымныг болганнар. Тыва чоннуң ыраажызы, айлаң-кужу, ховар үннүг Оюн Болдукпан Дадар-оол оглунуң адазы биле Мартый-оол Доң-Тал оглунуң адазы – кады төрөөн алышкылар. Олар шупту төрүмелинден ырлаар салым-чаяанныг.

Салым-чаяанын шын ажыглаар болза, чуртун алдаржыдып болур. Виктор Васильевич 80 хар чоокшулаза-даа, ам-даа культура адырында ажилдап чоруур. Ыры-хөгжүм чокка ол анаа олуруп шыдаас. Амгы үеде ол Черби суурда Культура бажыңында ажилдап чоруур.

Хүндүлүг ада-иелер, уругларыңарның салым-чаяанын эскерип, шын углап каар болзуңарза, келир үеде чедиишкинниг чурттаарының магадылалын чамдык чижектер көргүзүп турар. Шак ындыг чижектерге Виктор Васильевич Мартый-оолду хамаарыштырып болур. Ол Таңды кожуунга база Ээрбек суурга культура талазы-биле ажилдап чорааннарның аразыңа чаңгыс-ла Тываның улустуң артисти атты чедип алган төлөпиглерниң төлөпти. Салым-чаяан деп чүүл-дүр ийин.

/ С. ОЮН.

Номчуттунарыңа ынак чаа-сууржулар



Январь айның узун дыштаныр хонуктарында республиканың ном саңнары шуптузу ажилдап, номчукчуларны хүлээп турган. Чүргүй-оол Доржу аттыг Чаа-Суур ном саңы база планында салдыңган хемчеглерни эрттирип, баштайгы номчукчуларны хүлээген. Сумунуң чурттакчы чону номчуттунарыңа дендии сонуургалдыг.

Оларның аразында эң тергииң суртаалчылар кымнар дээрге хоочун номчукчулары-выс Виктор Кыргысович Комбуй-оол, Тамара Чал-ооловна Кыргыс, Валентина Бачылаевна Майынды, Андрей Кыргысович Арагачы, Уйну

Кыргысовна Севекпит, Людмила Кызыл-ооловна Тюлюш, Любовь Сояновна Кыргыс, Ирбис-оол Бегзиевич Кыргыс, Нина Содунамовна Тюлюш, Саида Кара-ооловна Ховалыг дээш санап четпес. Ном саңында бо номчукчуларның холун дегзип номчаан номнары бүдүн шыгжамыр саны-биле дең.

Дыштаныр хүнде ном саңыңа сураглыг орус чогаалчывыс Александр Толстойнуң «Алдын дүлгүүржүгештиг Буратинонуң ужуралдары» деп оюн-тоглааны база бичиилерге «Мээң көрүжүм-биле Рождество» деп чурук мөөрейин эрттирген. Чаа чылдың чараш байырланчыг хүннеринде бичии чаштарның

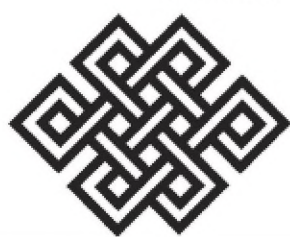
база ада-иелерниң хей-аъды бедик, тура-соруктуг киржи келгеннер. Номчукчулар эң-не сонуургааны айтырылгарга харыылап, номчаан чүүлдерин эштеринге тайылбырлап, дыка идеп-кейлиг киришкеннер.

Ук байырлалга суурнуң депутады Чочагай Түлүш бодунуң арбанының бичии чаштарын бөлүп, номчуурунга хандыкшылды оттуруп кириштирген. Чаа үнген чылда чаа-чаа номчукчулар ном саңының тергииң номчукчулары болуп, ам-даа келирин манап артывыс.

/ Аяна МАЙЫНДЫ,
библиотекарь.

Чурук авторнуу.

АЛДЫН, МӨҢГҮН САДЫП АЛЫР МЕН.
ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРНЫ
ДҮРГЕНИ-БИЛЕ СЕПТЕП КЫЛЫП ТУРАР.
МӨҢГҮН ЮВЕЛИРЛИГ КЫЛЫГЛАРЖЕ
35% ЧИИГЕЛДЕЛИГ.
ЮВЕЛИРЛИГ САЛОН
“ЗОЛОТАЯ ЦЕПЬ”



АДРЕЗИ:
КОЧЕТОВ КУДУМЧУЗУ, 49
2 ДУГААР КАЪТ.
8-923-338-9188

РЕКЛАМА

**Медиахолдинг «Тывамедиагрупп» ИНФОРМИРУЕТ,
что розыгрыш призов по акции "Подпишись на газеты
«Тувинская правда» или «Шын» и участвуй
в розыгрыше «Супер приза Телевизора»**

Розыгрыш пройдет 16 января в 15:00 в прямом эфире на странице "ВКонтакте" телеканала «Тува 24». Также итоги будут опубликованы в газетах «Тувинская правда» и «Шын» от 18.01.2023 года.

За подробной информацией обращаться в рекламный отдел ИД «Тывамедиагрупп» по адресу г. Кызыл ул. Красноармейская, д. 100 3 этаж 309 каб., или по тел. 8(394) 22-3-39-45, 2-18-10 сот. 8-923-267-07-49

РЕКЛАМА

| НАЦИОНАЛ ТӨЛӨВИЛЕЛ |

ФАП-тар Кызыл кожууннун Баян-Колда болгаш Терлиг-Хаяда

«Кадык камгалалы» национал төлөвилелдин боттаныл-газы-биле республиканың суурларында чаа ФАП-тар туттунуп турар. Узун дыштанылга хуннериниң бирээзи январь 6-да Кызыл кожууннун Баян-Кол болгаш Терлиг-Хая сумуларынга фельдшер-акушер пунктузу болгаш эмчи амбулаториязы байырлыг ёзулал-биле ажиттынган.

Аңаа ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызы Елена Хардикова, Дээди Хуралдың Даргазы Каң-оол Даваа, ТР-ниң кадык камгалал сайыды Анатолий Югай база Кызыл кожууннун чагырыкчызының социал политика талазы-биле оралакчызы Галина Кочергина сумуларның чурттакчыларына байырын чедирип, ажыдышкын ёзулалдарынга киришкеннер.

Чазак Баштыңының оралакчызы Елена Хардикова суурнун чурттакчыларына Тыва Чазактың өмүнээзинден байырын чедирген:

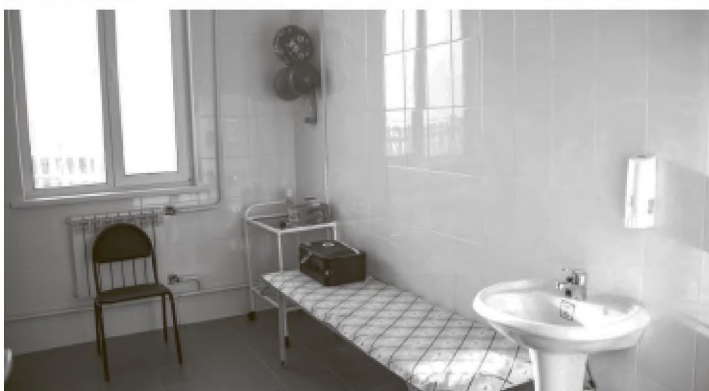
– Бирги эмчи дузазы бистиң амыдыралывыстың эң-не чугула айтырыгларының бирээзи болгай. Ынчангаш сөөлгү үеде кадык камгалалының адырының чаартылгаларынче хөй акша-төгөрикти күрүнө үндүрүп турар. «Кадык камгалалы» национал төлөвилелдин ачызында баштайгы эмчи дузазын чедирерде, бүгү-ле херек чүүлдер-биле долзу-биле дериттинген эмнелге черлери хөйү-биле туттунуп турар. Тываның Чазак Даргазы Владислав Ховалыгның өмүнээзинден силерге Чаа чылдың белектерин алганыңар дээш байыр чедирип тур мен!

Сөөлгү ийи чылда Тываның кадык камгалалы бурунгаар хөгжүлделиг базымнарын кылганын болгаш «Кадык камгалалы» национал төлөвилелче 2022 чылда каттышкан «Кадык камгалалының бирги чадазын модернизастаары» федералдыг улуг программаның боттанышкынының дугайында республиканың кадык камгалал сайыды Анатолий Югай дыңнаткан:

– Бистиң республикавыс «Кадык камгалалының бирги чадазын эде чаартыры» деп федералдыг программада киржип турар. Программа дузазы-биле 2025 чылга чедир авария болур чыгыы эргижирээн эмнелгелерни чаартыры көрдүнгөн. «Кадык камгалалы» национал төлөвилелдин ачызында Тывага эрткен чылын чаа 3 ФАП-ты болгаш 3 чаа эмчи амбулаториязын ажыглалче кириген. 2021 чылда 9 объектини тудуп ажиткан. Бо чылын чаа 5 ФАП-ты болгаш 1 эмчи амбулаториязын тудары планда көрдүнгөн.

Ол ышкаш Кызыл кожууннун чагырыкчызының социал политика талазы-биле оралакчызы Галина Кочергина чаңгыс чер чурт-тугларына база байырын чедирип, «Чаа ФАП чугула эмнелге дериг-херекселдери, ажыглал материалдары, эм-таң, эт-сеп-биле дериттинген. Баян-Колдун 1500 болгаш Терлиг-Хаяның 500 кижжи санныг чурттакчылары шынарлыг бирги эмчи дузазын алырда, кожуун төвү кирип чытпайн, суурларынга-ла алыр» деп демдеглээн.

Кадык камгалалының бир чугула көргүзүү – көдээ чурттакчыларга эмчи дузазын



чедирерде, таарымчалыг байдалдарны тургузары. Эмчи амбулаториязының ханаларын бедик шынарлыг тудуг ыяштары-биле тудуп үндүргөн, чырыкты кирип, амгы үениң одалга болгаш изиг-соок суг системаларын кошкан. Төлөвилелде бадылааны езугаар, чаа амбулаторияны чогуур эмнелге дериг-херекселдери, эт-сеп база оргтехника-биле четчелээн, дүргөн харылзаалыг интернет четкизин база кожуп каан.

/ Алиса ДОНГАК.

Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруктары.



| МЕДЭЭ |

Чаңгыс аай күрүнө деткимчези

2023 чылдың январь 1-ден тура уругларга болгаш иштиг херээжен чонга төлээр күрүнө деткимчезин чаңгыс аайлапканын билир бис. Шак ындыг деткимче акша төлевирлерин регионда көрдүнгөн чурттаарының кудуку хемчээлинден эвээш орулгалыг өг-бүлелерниң ажы-төлүнге төлээр. Ук төлевирни иштели берген ава херээженнер эмчизиниң хайгааралынга туруп алган үеден эгелээш, чаш төл 17 хар четкижеге чедир Россияның Социал фондузу төлөп бээр.

2022 чылдың декабрь 28-ке чедир Госуслуги порталга чаңгыс аай күрүнө деткимчези акша төлевиринче билдиришкинни ада-иелер кирип эгелээн. 2023 чылдың январь 8-ке чедир ниитизи-биле бүгү чуртта 532 муң иштиг херээженнер болгаш хөй ажы-төлдүг ада-иелер кириген болза, оларның 2 муң ажыгы Тыва Республиканың чурттакчылары болган.

Чаңгыс аай күрүнө деткимчези акша төлевир алыр дээн иелерден кирген билдиришкиннерниң көвүдээнин барымдаалааш, РФ-тиң болгаш ТР-ниң Социал фондузу январь 3-тен эгелеп ажылдап эгелээш, январь 4-те деткимче акша төлевири алыр дээш билдиришкин кириген ада-иелерни хүлээп эгелей берген.

Социал фондунун ажылдакчыларының шалыпкын ажылының түңнелинде 5 муң ажыг россияжи өг-бүлелерге чаңгыс аай күрүнө деткимчезин алыр деп январь 8-ке чедир бадылапкан. Ажыл ам-даа уламчылап турар.

Оон аңгыда, бир дугаар уруг дээш аңгы көрдүнгөн деткимче акша төлевири алырда, база чаа дүрүмнер езугаар билдиришкинни кириер. Ынчалза-даа бир эвес уруг 2023 чыл үнмээнде төрүттүнгөн болза, эрги дүрүм-биле өг-бүлениң чурттаарының кудуку хемчээлин көрбейн, билдиришкин кирип болур арга бар. Оон түңнелинде эрги арга-биле 17 муң ада-ие билдиришкинни бо хүнге чедир кириген.

Ниитизи-биле чаңгыс аай күрүнө деткимчези беш аңгы социал төлевирлериниң орнун солаан болуп турар.

20

ажыг

билдиришкиннер кирген

/ А. ОНДАР белеткээн.



«Биче бут бөмбүүнүң» тергииннери СФО маргылдаазына киржир

Январь 3 – 4 хуннеринде «Сүбедей» спорт өргээзинге «Биче бут бөмбүү» деп Бүгү-россия чергелиг спортчу телевилелдин регионалдыг чадазы болуп эрткен. Аңаа ниитизи-биле 15 командадан 150 школачы бут бөмбүүнге ойнаан. Командаларны уругларның назы-харының аайы-биле 4 бөлүккө аңгылаан: 2005 – 2006, 2007 – 2008, 2009 – 2010, 2011 – 2012.

2005 – 2006 чылдарның оолдар аразына Кызылдың 5 дугаар гимназиясы, уруг-

лар аразына Бай-Тайга кожууннун Кызыл-Даг ортумак школазының өөреникчилери тергидээннер.

2007 – 2008 чылдарның оолдар аразына Барыин-Хемчиктин Шекпээрнин, уруглар аразына Ак-Довурактын дугаары 3 школазының өөреникчилери 1-ги черлерни ээлээн.

2009 – 2010 чылдарның оолдар аразына Чөөн-Хемчиктин Бажың-Алаактын, уруглар аразына Барыин-Хемчиктин Аксы-Барлык школаларының өөреникчилери тиилээннер.

Хеймер бөлүк 2011 – 2012 чылдарның оолдар аразына Кызылдың 5 дугаар гимназиясының, уруглар аразына Мөңгүн-Тайганың Мугур-Аксы суурунун 1 дугаар школазының өөреникчилери шылгарааннар.

Бо бүгү тиилекчи командалар Тываның адын камгалап, февраль айда Томск хоорайга СФО регионнарының аразына бут бөмбүүнге маргылдаага киржир.

Мөңгүн-Тайга кожууннун Мугур-Аксы суурунун 1 дугаар ортумак школазының күш-культура башкызы **Соруктуг**

Хомушку өөреникчилериниң тиилелгезинге өөрүп, уругларның ада-иелеринге өөрүп четтиргенин илереткен:

– Тываның ырак булуң-нарының бирээзи Мөңгүн-Тайгадан январь 2-де маргылдаалаар дээш, 7 өөреникчи болгаш 1 башкы үнүпкөн бис. Орукка чоруунга бүгү чарыгдалдарга школавыс удуртулгазы болгаш ада-иелер дузалашкан. Чогуум ниитизи-биле командага 10 кижиге турар, а бис 3 кижиге четпес чөдө берген бис. Шөлгө 5 уруг ойнаар, 2 уругну солчуп ойнаар кыл-

ган бис. Маргылдаа үезинде бергедээшкннер-даа тава-рышпаан, уруглар шупту хей-аъттыг ойнааннар. "Хеймер" бөлүк 2011 – 2012 чылдарның уруглар аразына тиилелгевис дээш кожуунувус улуг-биче чону шупту өөрүп, байырын чөдирип турдулар. Биче бут бөмбүүнүң сайтызынга бүрүткелди эрттирип-терин манап, февраль айда Томскуга болур СФО чергелиг маргылдаага белеткенип турар бис. Школавыс коллективи болгаш ада-иелериниң бисти бүгү талазы-биле деткип турарына улуу-биле өөрүп четтирдивис!

Чуруктарны Өөредилге яамызының медээлеринден алган.

Дайынчылар хүреш эрттирген

Бии-Хем кожууннун Хадың сумузундан тускай шериг хөделиишкининиң киржикчилери шериг албан-хүлээлгезиниң үезинде бот-боттарын карактажып, хамааты-даа амыдыралында деткижи чоруурлар.

Ол ышкаш төрөөн Ада-чуртунун эрес-дидим маадырлары болуп, хүндүлүг ат-алдарга болгаш шаңнал-макталга төлептиг болуп чоруурлар. Төрөөн чурту дээш албан-хүлээлгезин



эрес-дидими-биле төлептиг күүседип чоруур дайынчылар өскөн-төрөөн сумузунга Ада-чуртун Улуг дайынының, афган дайынының, Сирия, Чечня, Украинада да-

йынчы хөделиишкиннер киржикчилериниң самбыразын азып, школачы оолдарга кожуун чергелиг тыва хүреш маргылдаазын организаптап эрттиргеннер.

/ Арынны Алиса ДОНГАК белеткээн.

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

"Тыва медиатрупп" ПБ"
ТР-ниң КААКол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүнүң адреси:
667000. Тыва Республика
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100,
каб. 29, 32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

Редактор — 2-01-35.

Чарлал килдизи — 2-18-10

Солун чыскаакчылары:

С. Н. Монгуш, А. К. Ооржак —
2-17-94Корректор: Ч. Н. Мачык,
А. А. Лагбы — 2-17-94

Харылзаа, информация
технологиялары болгаш массалыг
коммуникациялар адырынга
хайгаарал талазы-биле федералдыг
албанның Тыва Республика талазы-
биле эргелели «Шын» солуну
18.10.2022 чылда бүрүткээн.

Херчилелдин дугаары —

ПИ № ТУ 24-01214

Солунну «Тываполиграф» АН-ге
парлаан.(Индекс: 667000. Тыва Республика,
Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1).

Солунда парлаттынган материал-
дарның авторларының бодалдары
редакцияның туружу-биле дүүшпейн
барып болур. Айыттыг саннары
болгаш өске-даа фактылары,
дыңнадыглары дээш авторлар боттары
харыылаар.

Чагыдылга индекиси:
хуу кижилерге — П6855,

организацияларга — П6860

Солун неделяда ийи катап үнер
(среда, суббота).Номерни парлаггаже дужааганы:
график езугаар — 21.00, херек кы-
рында — 18.00.Солун келбейн барганда, 2-11-52
телефонче долгаар.Солуннуң сайтызы:
shyn.ruЭлектроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ruНеделяның тиражы
6700 кезек

2023 ЧЫЛДА «ШЫН»
СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР —
1282,9 рубль.

БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН
ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА — 864 рубль.
Тел.: 8(39422)2-18-10